

SCHOPENHAUER

SEÇKİNLİK VE SIRADANLIK ÜZERİNE

Toplu Eserleri – 2

Say

SEÇKİNLİK VE SIRADANLIK ÜZERİNE

Arthur Schopenhauer
(d. 1788, Danzig - ö. 1860, Frankfurt am Main)

Ünlü Alman filozofu. 1813'te Jena'da *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom Zureichender Grunde* (Yeterli Sebebin Dörtlü Kökü) adlı bir tez savundu ve 1818'de büyük eseri *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u (İstenç ve Tasarım Olarak Dünya) yayımlandı. Berlin Üniversitesi'nde doçent (1820) oldu; 1831'de öğretim üyeliğinden ayrılarak Frankfurt'ta münzevi bir hayat yaşadı; alaycı ve nükteli eserleri arasında, *Über den Willen in der Natur* (Tabiatta İrade Üstüne) (1836), *Über die Freiheit des Menschlichen Willens* (İnsan İradesinin Hürriyeti Üstüne) (1839), *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (Ahlakın İki Temel Meselesi) (1841), *Parerga und Paralipomena* (1851) yer alır. İki eseri de ölümünden sonra yayımlandı: *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar, Düşünceler ve Fragmanlar.*

Schopenhauer felsefesi, hem Kant idealizmine hem de Hint filozoflarına dayanır. Bütün doktrinini, özneyi de nesneyi de kapsayan tasavvur (vorstellung) ve irade gücü kavramı üstüne kurar. Dünya bir tasavvurdur, yani o akılda tasavvur edildiğinden başka bir şekilde düşünülemez *(idealizm)*. Schopenhauer, bu fenomenler dünyasının dayanağına, "irade" (istenç) adını verir ve her kuvveti bir irade olarak görür *(iradecilik)*. Bu irade varlıklarda, yaşama isteği veya yok etme sebeplerine karşı direnme ve onlara hâkim olma eğilimi olarak belirir. Zekâ bile yaşama isteğinin hizmetindedir; bununla birlikte, insan, her yaşantıda ve çabada kötülük ve acının bulunduğunu anlayınca, yaşama isteğinden kendini gene zekâ yoluyla kurtarabilecektir. Bu, hayat şartlarının karamsar bir analizidir ve Schopenhauer, kendisine ün sağlayan keskin zekâsını ve acı söz söyleme sanatını bu konuda ortaya koymuştur. Ona göre, inkâr eden cinsel perhiz, tutkularla isteklerin gürültülü çağlayanını kurutan çilecilik yoluyla yapılmalıdır. Schopenhauer'in ahlakı, insanların özdeşliğinden ileri gelen acıma duygusuna dayanır.

Arthur Schopenhauer

Seçkinlik ve Sıradanlık Üzerine

Çeviren:
Ahmet Aydoğan

SAY

Say Yayınları
Schopenhauer / Toplu Eserleri 2

Seçkinlik ve Sıradanlık Üzerine

ISBN 978-975-468-668-5
Sertifika No: 10962

Yayın Hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Makalelerin özgün adları: *Den Intellekt Überhaupt und in jeder Beziehung betreffende Gedanken* (Parerga und Paralipomena); *Vom Genie* (Die Welt als Wille und Vorstellung); *Über das innere Wesen der Kunst* (Die Welt als Wille und Vorstellung); *Über Erziehung* (Parerga und Paralipomena); *Zur Physiognomik* (Parerga und Paralipomena); *Über Lärm und Geräusch* (Parerga und Paralipomena)

Yayın Yönetmeni: Aslı Kurtsoy Hısım
Çeviren: Ahmet Aydoğan

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Davutpaşa Cad. Davutpaşa Matbaacılar Sitesi
No: 103/430 Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 674 93 54

1. baskı: Say Yayınları, İstanbul, 2007
2. baskı: Say Yayınları, İstanbul, 2008
3. baskı: Say Yayınları, İstanbul, 2009

Say Yayınları
Ankara Cad. 54 / 12 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
web: www.sayyayincilik.com
e-posta: sayyayinlari@ttmail.com

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 54 / 4 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com
online satış: www.saykitap.com

İÇİNDEKİLER

SEÇKİNLİK VE SIRADANLIK.....17
SEÇKİNLİK VE SIRADANLIĞIN DOĞASI.....41
SANAT VE SEÇKİNLİK.....67
EĞİTİM VE SIRADANLIK.....75
SEÇKİNLİK VE SIRADANLIĞIN İNSAN ÇEHRESİNDEKİ BELİRTİLERİ.....83
GÜRÜLTÜYÜ KANIKSAMA NEYİN BELİRTİSİDİR?.....95

*Il ent est de la valeur des hommes comme de celle des diamans, qui, à une certaine mesure de grosseur, de pureté, de perfection, ont un prix fixe et marqué, mais qui, par-delà cette mesure, restent sant prix, et ne trouvent point d'acheteurs.**

Sebastien-Roch Nicolas Chamfort

* Elmasların değeri nasılsa insanlarınki de öyledir: Nasıl ki elmasların belli bir büyüklük, saflık ve kusursuzluk derecesine kadar belli ve sabit bir fiyatı vardır, ama bu derecenin ötesine geçildiğinde paha biçilmez ve alıcısı bulunmaz ise...

*Bitkiler*in hayatı sadece *varoluş* çemberinin içinde cereyan eder; dolayısıyla onların zevki bütünüyle öznel olan kör (algısız, ilgisiz, bilgisiz) bir hoşlanmadır. *Hayvanlar*la birlikte *bilgi,* ilave bir şey olarak gün yüzüne çıkar; ama yine de bu tümüyle dürtülerle, en yakın ve en acil dürtülerle sınırlı kalır. Dolayısıyla onlar da sadece varoluşta tam bir tatmin bulurlar ve bu onların hayatlarını doldurmaya yeter. Bu nedenle zamanlarının büyük bölümünü endişelenmeksizin ya da sabırsızlanmaksızın tam bir tembellik içerisinde geçirebilirler, her ne kadar düşünmeyip sadece sezgiyle algılasalar da. Ancak bütün hayvanların en zekilerinde, köpeklerde ve maymunlarda bir şeyle meşgul olma ihtiyacı, dolayısıyla can sıkıntısı varlığını hissettirir. Bu yüzden onlar oyun oynamayı ve gelip geçenlere dik dik veya şaşkın şaşkın bakarak kendilerini eğlendirmeyi severler. Dolayısıyla onlar her yerde bakışlarını üzerimizde hissettiğimiz cam kenarı sakinleri kategorisine çoktan girmişlerdir, tek farkla ki, onlar öğrenci olduklarını anladıklarında gerçek biçimde kızıp öfkelenirler.

Ancak insanda *bilgi,* yani salt öz-bilinçten farklı olarak başka şeylerin bilinci yüksek bir dereceye varmış ve aklın ortaya çıkmasıyla öngörü ve dikkatlilik (yahut düşüncelilik) dediğimiz düzeye yükselmiştir. Neticede onun hayatını tek başına *varoluş* doldurmaz, onun haya-

tının içinde *bilgi*nin de yeri vardır ve bu belli bir ölçüde kendi kişiliğinin dışında, başka varlıklarda ve şeylerde bir ikinci varoluş demektir. Fakat insandaki bilginin büyük bölümü *dürtüler*le sınırlıdır ve bu dürtüler her ne kadar uzaktaki şeyleri içerse de (yöneldiği bilgi) herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın alındığında "yararlı bilgi" adıyla anılır.

Diğer taraftan *serbest* bilgi, bir başka ifadeyle, belli bir amacı veya hedefi olmayan bilgi onda genellikle anlama merakının ve eğlenme arzusunun ötesine geçmez; ama yine de herkeste en azından bu ölçüde belirgindir. Ne var ki eğer bu dürtüler ona belli bir rahatlama yahut gevşeme sunacak olursa hayatının büyük bölümü (bitkilerde olduğu gibi) safi *varoluş* çemberinin dışına çıkmayacaktır. Böylesine yaygın ölçekte tesadüf ettiğimiz sadece şaşkın şaşkın bakınma ve boş vakit geçirme bunun belirtisidir; esas olarak başka insanlarla ya aşırı derecede sefil ve kıymetsiz sohbetle ya da bu kadarına bile teşebbüs etmeksizin birlikte olmaktan ibaret olan dostcanlılık da bundan farklı değildir.

Gerçekten insanların çoğu, her ne kadar bunun açıkça farkında olmasalar da, kalplerinin en derinlerinde *düşünceye hayatlarında mümkün olduğunca az yer vererek idare etme* kararındadırlar ve bu onların davranışlarına yön veren en temel düsturdur, çünkü onlar için düşünme en zahmetli yüktür. Dolayısıyla onlar uğraştıkları işin gereklerinin kendilerini başka çıkış yolu bırakmaksızın düşünmeye zorladığı kadar düşünürler ya da çeşitli eğlence türlerinin, her ikisinin de en asgari düşünceyle idare edilebilecek şekilde düzenlenmiş olduğuna hükmedebileceğimiz gerek oyunların gerekse çene çalmanın zorladığı kadar düşünürler ancak. Ne var ki boş vakitlerinde böylesi imkânlardan mahrum kalacak olurlarsa ellerine dü-

şünce güçlerini zorlayan bir kitap almak yerine, cam kenarına kurulup en önemsiz olayları saatlerce ağzı açık seyredecekler ve böylelikle bize Ariosto'nun *o zio lungo d'uomini ignoranti** deyişinin canlı örneğini sunacaklardır.

Ancak akıl ya da düşünme melekesi gerekenin ötesine geçtiğinde bilgi az veya çok, bizzat kendisi için kendinden ötürü bir amaç haline gelir. Dolayısıyla herhangi birisinde aklın, kendi doğal işini, yani iradenin amaçlarına hizmeti, dolayısıyla şeylerin salt ilişkilerini (kendi aralarındaki münasebeti) kavramayı bırakıp da kendisini bütünüyle nesnel bir tarzda meşgul edecek duruma gelmesi tamamen sıradışı bir hadisedir. Fakat asıl sanatın, şiirin ve felsefenin kökeni tam da burada aranmalıdır ve bu yüzden bunlar öncelikle bu iş için tasarlanmamış bir organ tarafından yaratılırlar. Dolayısıyla akıl aslında efendisi, yani irade tarafından zahmetli bir işe koşulan ve sabahtan akşama kadar meşgul edilen, sürekli emre amade tutulan bir ırgat, bir ücretli işçiden başka bir şey değildir. Fakat bu ağır işlerin ırgatı bir saat boş kalsa, hiçbir zorlama olmaksızın hemen kendi işini yapmaya koyulur, sadece kendi zevki ve tatmini için yapar bunu, öyle ki hiçbir çıkar, hiçbir şahsi ilgi onu buna zorlamaz, işte o zaman bu hakiki sanat eseridir ve eğer ulu yüceliklere çıkacak olursa bir deha eseridir.

Bütünüyle nesnel olan şey için aklın bu kullanımı, elbette en yüksek dereceleri itibariyle sanat, şiir ve felsefe alanındaki her türlü başarıların ve genellikle sadece bilimsel diyebileceklerimizin temelini teşkil eder. Böyle eserlerin anlaşılması ve incelemesinde, benzer şekilde

* (Cahilin can sıkıntısı.)**

** (Metinde ve dipnotlarda köşeli parantez içinde yer alan açıklamalar çevirmene aittir.)

herhangi bir meselenin, demek istediğim hiçbir şekilde kişisel çıkar ve ilgiyle ilişkili olmayan bir meselenin serbestçe ele alınıp değerlendirilmesinde, işbaşında olan zaten budur. Doğrusu aklın böyle bir kullanımı konusu bütünüyle nesnel olduğunda, yani hiçbir surette kişisel çıkarla, dolayısıyla konuşanların iradeleriyle ilgili olmadığında, bir sohbeti bile canlandırır. Aklın böylesi tümüyle nesnel kullanımıyla öznel olan, bir başka söyleyişle, her ne kadar hâlâ dolaylı olarak da olsa, kişisel bir çıkarı ilgilendiren kullanımı arasında, dans etmekle yürümek arasındakine benzer bir ilişki vardır. Çünkü bu da, tıpkı dans etmek gibi, enerji fazlasının amaçsızca harcanmasıdır.

Buna karşılık aklın öznel kullanımı kesinlikle doğaldır; çünkü akıl sadece iradeye hizmet için ortaya çıkmıştır. Tam da bu bakımdan ona hayvanlarla ortak olarak sahibizdir; o zorlayıcı bir ihtiyacın kölesidir ve bizim sefaletimizin damgasını taşır ve bu bakımdan *glebae adscriptiye** benzer görünürüz. Bu sadece bizim işimizde ve kişisel etkinliğimizde değil, yeme, içme ve diğer keyif ve zevkler gibi, genellikle gerek şahsi gerek maddi konularla ilgili sohbetlerimizde de iş başındadır, buna hayat şartlarımız ve onunla ilgili her şeyi, her türden fayda ve avantajları, hatta toplum refahıyla ilgili olanları da dahil edebiliriz. Elbette insanların çoğu akıllarını başka bir şekilde kullanma imkânına sahip değildir, çünkü onlar için akıl iradenin bir aygıtından ibarettir ve yalnız onun hizmetinde kullanılır. Onları neredeyse hayvanlar kadar ciddi derecede küt ve bön, sıkıcı ve usandırıcı yapan, herhangi bir nesnel mesele etrafında fikir alışverişinde bulunmaya tümüyle kabiliyetsiz hale getiren bu-

* (Toprağa bağımlı köleler.)

dur. Akıl ve irade arasındaki bağın ne kadar kısa olduğunu onların yüzlerinden de okuruz. Böylesine bunaltıcı biçimde bu kadar sık karşılaştığımız kalın kafalılığın dışavurumu, onların bütün bilgilerinin iradelerinin işleriyle sınırlı olduğuna işaret eder sadece.

Ayrıca ne fazla ne eksik, ancak hedefleri için belli bir iradenin ihtiyaç duyduğu kadar aklın var olduğunu da görürüz; bunun için onlar bu kadar kaba ve bayağı görünürler (krş. *İrade ve Tasavvur Olarak Dünya*, C. II, Bl. 31). Dolayısıyla irade mahmuzlamasını durdurur durdurmaz akılları hemen gevşeyip tembelleşiverir. Onlar hiçbir şeye *nesnel* bir ilgi duymazlar. Şahıslarıyla hangi düzeyde olursa olsun bir bağı bulunmayan hiçbir meseleye, düşünmek yahut değerlendirmek bir tarafa, asla dikkat kesilmezler. Herhangi bir şeyin onlarda ilgi uyandırabilmesinin tek şartı budur.

Hayatlarında bir kez olsun bir latife veya nükteli herhangi bir şey onları canlandırıp neşelendirmemiştir; tam tersine herhangi bir şey, en alt-düzeyde bile düşünceyi gerekli kılsa, bu onların nefretini çekmesi için yeterlidir. Olsa olsa en kaba, en bayağı şakalar gülmelerini sağlar onların; diğer zamanlarda her biri ciddi görünüşlü birer hayvandır, bunun tek sebebi ancak öznel bir ilgiye güçlerinin yetebilmesidir. Tam da bu yüzden kâğıt oyunları, elbette para karşılığında, onlar için en uygun eğlencedir, çünkü bu tıpkı müzik, dram, sohbet vb. gibi *irade*yi sadece bilgi alanı içinde tutmaz, harekete geçirir ve devingen halde tutar, ki asıl olan ve ister istemez her yerde karşılaşılan da budur. Kalan zamanlarda onlar iş adamıdır, beşikten mezara alım satımla uğraşanlar, hayatın getir götür işlerini yapanlardır. Zevkleri bütünüyle bedenidir, çünkü başkaları için duyarlıkları yoktur.

Onlarla başka şeyleri değil, ancak iş meselelerini konuşmalıyız. Onlarla ahbaplık kurmak, yarenlik etmek bizi sıradanlaştırır; böyle yapmakla kendimizi gerçekten ucuz ve bayağı hale getiririz. Giordano Bruno *onların* sohbetlerini (*Cena delle ceneri*'nin sonunda) *vili, ignobili, barbare ed indegne conversazioni** diye tarif eder ve böylesinden kesinkes uzak durmaya yeminlidir. Buna karşılık şu veya bu şekilde akıllarını nesnel biçimde kullanma kabiliyetine sahip insanların arasındaki sohbet, konu basit, hatta sadece şakalaşmadan ibaret olsa bile, her zaman akli melekelerin özgürce oyununa dönüşür. Bu yüzden böyle bir sohbet ile başkalarınınki arasındaki ilişki dans etmekle yürümek arasındaki ilişki gibidir; doğrusunu söylemek gerekirse bu iki veya daha fazla kimse arasındaki bir dansı andırır; halbuki diğer sohbet tarzı, belli bir menzile ulaşmayı amaçlayan insanların birbiri peşi sıra uygun adım yürümelerine benzer.

Her zaman aklı böyle özgür ve sıradışı kullanma kabiliyetiyle bir arada bulunan bu eğilim, bu *dâhi* dediğimiz kimselerde öyle bir dereceye erişir ki bilgi onun için birincil bir şey, bütün hayatının ***hedefi ve gaye***si haline gelir; buna karşılık onun kendi varoluşu ikincil derecede önemli bir şey, salt *araç* derecesine düşer. Böylelikle şeylerin normal ilişkisi bütünüyle tersine dönmüş olur. Dolayısıyla deha dünyanın kalanını ayırt edici kavrayışıyla genellikle kendi şahsından çok bunda yaşar. Bilgi güçlerinin bütünüyle sıradışı genişlemesi onun için zamanı sadece ***varoluş***la, onun hedef ve gayeleriyle geçirmeyi imkânsız hale getirir. Onun zihni sürekli ve canlı meşguliyete ihtiyaç duyar. Bu yüzden günlük hayatın geniş, büyük sahneleri içinden geçerken lazım olan sa-

* (Bayağı, soysuz, vahşi ve değersiz sohbet.)

kinlik veya heyecansızlık onun mizacına aykırıdır; o yaşamın teşrifatla ilgili bölümünü bile gerçek zevk duyarak yerine getiren sıradan insanlara bahşedilmiş bu rahat ve uygun yeteneğe, kendisini günlük hayatın içinde yabancı hissetmemek için ihtiyaç duyar.

Dolayısıyla deha dediğimiz şey sıradan günlük hayat için sahip olunacak en son şeydir, bunun için uygun olan normal zihinsel kabiliyetlerdir, bütün sıradışılıklar gibi bu da bir dezavantajdır. Çünkü zihinsel melekelerin bu şekilde genişlemesiyle dış dünyanın sezgisel kavranışı, öylesine büyük bir nesnel açıklığa kavuşmuş ve iradenin hizmeti için gerekli olandan o kadar çok fazlasını sağlamış olur ki, bu fazlalık böyle bir hizmeti kolaylaştıracağına doğrudan doğruya onun için bir engel, bir ayak bağı haline gelir.

Belirli bir nesnenin ya da bir olayın bu sıfatla ve kendi başına düşünülüp değerlendirilmesi onun her zaman münferit iradeyle ve birbiriyle ilişkilerinin gözden kaçırılmasına neden olur ve sonuçta bunların sakin-heyecansız biçimde kavranılışını bozar ve engeller. Buna karşılık şeylerin bütünüyle yüzeysel biçimde düşünülüp değerlendirilmesi iradenin hizmetinin görülmesi için yeterlidir; çünkü bu onların bizim şimdilik belirli hedeflerimizle ve bunlarla yakından ilgili olan şeyle münasebetinden başka bir şey sağlamaz. Bu bilgi türü şeylerin gerçek tabiatının nesnel ve eksiksiz biçimde kavranılmasıyla bozulur ve karma karışık hale gelir. Dolayısıyla Lactantius'un şu sözü burada teyit edilir: *Vulgus interdum plus sapit: Quia tantum quantum opus est sapit.** (*Divinea institutiones,* lib. II, c. 5).

* (Ayaktakımı çoğu zaman daha fazla sağduyu ve anlayışa sahiptir, çünkü onlarda bu ancak gerekli olduğu kadar bulunur.)

Bu yüzden deha, günlük hayatın işleri, özellikle bunun en yüksek derecesi olan dünya siyaseti için gerekli vasıf ve niteliğin tam zıttıdır; bunun tek nedeni aklın soylu mükemmeliyeti ve ince duyarlığının iradenin enerjisinin önüne set çekmesidir. Cesaret ve kararlılık olarak görünen böyle bir enerji, bir de kabiliyetli ve kendisini kolayca izah eden bir akılla, doğru bir yargı gücüyle, bir parçacık zekilik ve kurnazlıkla bir araya geldi miydi, işte size bir devlet adamı yahut ordu komutanı... Eğer buna bir de dikbaşlılık ve küstahlık eklenecek olursa uygun koşullar altında bu birleşim, dünya tarihinde meşhur bir karakteri bile doğurabilir.

Fakat *deha*yı bu tür adamlarla kıyas ya da münasebet içerisinde konuşmaya kalkışmak en hafif deyimiyle gülünçtür. Kurnazlık, beceriklilik, belirli ve fakat daima tek yanlı yetenekler gibi zihinsel melekelerin üstünlüğünün daha aşağı dereceleri, özellikle yüzsüzlük ve arsızlık (az önce zikredilen küstahlık gibi) bu tür yetenekleri desteklediğinde, bu kadar bir kimsenin hayatta muvaffak olması ve dünya mutluluğunun temellerini atması için yeterlidir. Çünkü zihinsel üstünlüğün bütün bu daha aşağı derecelerinde akıl kendi doğal kaderine, kendi iradesinin hizmetinin gereklerine her zaman sadık kalır, ama bu görevi daha büyük bir keskinlik ve kolaylıkla yerine getirir. Buna karşılık dehanın durumunda akıl bu hizmetten geri çekilir; dolayısıyla deha bir kimsenin bu dünyadaki mutlu talihi için her zaman elverişsiz bir unsurdur; bundan dolayıdır ki Goethe, Tasso'ya şunları söyletir:

Her nerede bir defne tacı görseniz bilin ki
Bahtiyarlıktan çok kederin bir işaretidir bu.

Kendisine bahşedilmiş insan için deha doğrudan bir kazançtır, doğrudur, ama yine de dolaylı bir kazançtır bu.

***

Hayvanlarda *akıl*larının sadece iradelerinin hizmetinde faal olduğunu açıkça görürüz ve insanların durumunda da bu kural olarak çok farklı değildir. Hatta onlarda da genellikle aynı şeyi görürüz; esasen birçok insanın durumunda onun asla başka bir şekilde faal olmadığı, dikkatinin her zaman hayatın önemsiz amaç ve hedeflerine ve bunlara ulaşmanın, çoğu kez böylesine sefil, bayağı ve değersiz araçlarına dönük durumda olduğu bile görülür. Eğer bir insan iradeye hizmet için gerekli olanın biraz üzerinde belirli bir akıl fazlasına sahip olsa ve böyle bir fazla kendiliğinden, hiçbir zorlama olmaksızın iradenin harekete geçirmediği veya onun amaçlarıyla ilgili olmayan ve neticesi dünyanın ve eşyanın tamamen nesnel biçimde kavranılmasından ibaret olan bütünüyle özgür bir etkinliğe girişse — işte o zaman böyle bir (fazlaya sahip) insana *deha* diyebiliriz. Bunun damgası onun çehresine vurulmuştur, tıpkı daha önce sözünü ettiğimiz ortalamanın üzerindeki her fazlanın, ne kadar daha az güçlü biçimde belirgin olursa olsun, işareti ya da alameti çehreye kazındığı gibi.

Akılların yukarıdan aşağıya doğru sıralanması için gerekli olan en doğru çizelge ya da çeteleyi, eşya hakkında sadece *tikel*lerin veya kısımların algılandığı ya da *tümel* bir bakış açısına yaklaşıldığı derece sağlar. Hayvanlar sadece tikel olanı, kısmiyi algılar, onların kavrayışı tikellerden öteye geçmez. Fakat insan tikeli tümele çevirir (münferit olanı kavramlar aracılığıyla tümellere dönüştürür); onun aklını kullanması burada kendisini gös-

terir ve aklı ne kadar yükseklere erişirse genel tasavvurları-fikirleri de bunların tümellik vasfına büründüğü noktaya o kadar yaklaşır.* Şimdi eğer tümellerin bu kavranışı *sezgisel* bilgiye nüfuz ederse ve sadece kavramlar değil, fakat aynı zamanda sezgisel olarak kavranılan şeyler de doğrudan doğruya tümel bir şey olarak kavranırsa (Platon'un) *İdealar*ının bilgisi ortaya çıkar. Bu estetik bir bilgidir ve kendiliğindenlik özelliğine sahip olduğunda dehaya dönüşür ve en yüksek noktaya erişir, o zaman buna felsefi bilgi denir. Çünkü o zaman hayatın, var olanların ve onların gelip geçici-değişken doğalarının, dünyanın ve onun içerdiklerinin tümü sezgisel biçimde kavranmış gerçek özleriyle görünür. Bu biçim içerisinde o kendisini bilincimize bir düşünme konusu olarak sunar. Bu, düşüncenin en yüksek derecesidir. Bu yüzden bununla sadece hayvani bilgi arasında sayısız dereceler bulunur ve bu dereceler birbirinden kavrayışımızın gittikçe daha tümel niteliğe bürünmesiyle ayırt edilir.

* (Ya da: Bu kavramlar ne kadar tümellik vasfına bürünürse, akıl da o kadar yükseklere erişir.)

SEÇKİNLİK VE SIRADANLIK*

Hiçbir makam, mevki, soy sop farkı yoktur ki, *kafalarını sadece bellerinin hizmetinde kullanan*, bir başka ifadeyle, onu iradelerinin emellerinin bir hizmetkârı olarak gören milyonlarca insan ile "Hayır! Kafa bunun için kullanılamayacak kadar değerlidir, o sadece kendi kendisinin hizmetinde kullanılmalıdır, bu dünyanın harikulade ve çok çeşitli manzaralarını hoşnutluk içinde izleme ve düşünmeye ve sonra da onu bir birey olarak kişiliğime yanıt olabilecek şekilde, ister sanat ister edebiyat olarak,** bir biçim içerisinde yeniden üretmeye çalışmalıdır" diyecek cesarete sahip çok az ve ender bulunur kimseleri, birbirinden ayıran derin uçurum kadar büyük olsun. Bunlar dünyanın gerçek soyluları, hakiki asilzadeleridir. Diğerleri köleler ve ırgatlardır — *glebae adscripti.**** Elbette burada sadece fedakârlığın yapılmaya değer olduğunu gösteren sonuçla, kafasını iradesinin hizmetinden kurtaracak cesaretten değil, aynı zamanda böyle bir iddia ve dolayısıyla hakka da sahip olmayanlardan söz ediyorum. Bütün bu konuştuklarımızın kendileri için ancak kısmen geçerli olduğunu söyleyebileceğimiz kim-

* *Parerga und Paralipomena,* Bd. II, Kap. III: *Den Intellekt überhaupt und in jeder Beziehung betreffende Gedanken*'den seçilip derlenmiştir.

** (Ya da: Resim veya anlatım olarak.)

*** (Toprağa bağımlı köleler.)

seler için bu derin yarık, bu uçurum o kadar büyük değildir; fakat her ne kadar yetenekleri küçük de olsa, gerçek olduğu kadarıyla, bunlarla milyonlar arasında keskin bir sınır çizgisi her zaman mevcut olacaktır.

Güzel sanatlar, şiir ve *felsefe* alanında bir milletin ürettiği eserler, işte sahip olunan bu *akıl* fazlasının sonucudur.

İnsanların *büyük çoğunluğu*, tabiatları gereği yeme, içme ve çiftleşme dışında herhangi bir konuda ciddi olamayacak biçimde yaratılmışlardır. Bu fevkalade nadir rastlanır ve yüksek yaradılışa sahip kimselerin din, bilim veya sanat adı altında dünyaya getirdikleri her şey, büyük çoğunluk tarafından hiç vakit kaybedilmeksizin kendi bayağı amaçları için birer araç olarak kullanılacaktır, çünkü çoğu durumda onlar bunları kendi maskeleri haline getireceklerdir.

Herhangi bir şeyi *cum grano salis** anlayabilme kabiliyetine sahip birisi için deha ile sıradan insan arasındaki ilişki belki de en iyi aşağıdaki şekilde ifade edilebilir: Deha çifte akla sahip bir kimsedir: Biri *kendisi için* ve iradesinin hizmetinde, diğeri *safi nesnel* bir tavırla kavradığından ötürü aynası haline geldiği *dünya için*. Dehanın güzel sanatlar, şiir ve felsefe alanında meydana getirdiği eser sadece bu düşünce ve hoşnutluk içinde izlemeye dayalı tavrın, belli teknik kurallara göre geliştirilmiş sonucu ya da (öz anlamında) özetidir.

Diğer taraftan sıradan insanın sadece tek bir aklı vardır, buna dehanın *nesnel* aklına karşılık olarak *öznel* akıl denebilir. Bu öznel akıl ne kadar keskin olursa olsun —ki değişik mükemmeliyet derecelerinde tesadüf edilebilir— dehanın çifte aklıyla asla aynı seviyede değil-

* (İhtiyat kaydıyla. Doğruluk sınırları içinde.)

dir; nasıl ki gür bir insan sesi, ne kadar yüksek olursa olsun, her zaman olağanüstü tiz erkek sesinin tonlarından esaslı biçimde farklıysa. Bunlar, tıpkı flütün iki yüksek oktavı ve kemanın armonikleri gibi, bir boğum noktasının böldüğü titreşimli hava sütunlarının iki yarımının birleşmesi ile meydana gelir. Halbuki gür insan sesinde ve flütün düşük oktavında sadece tam ve bölünmemiş hava sütunu titreşir.

Bu açıklama dehanın sözünü ettiğimiz bu özel niteliğini-özelliğini anlamasında okuyucuya yardımcı olabilir. Deha her kime bahşedilmişse bu özel nitelik onun eserleri, hatta fizyonomisi üzerine kolayca fark edilecek biçimde kazınmıştır.

Ne var ki bunun gibi bir çifte akın çoğu durumda iradenin hizmetine ister istemez engel olacağı aşikârdır ve bu dehanın günlük hayatın şartları içinde çoğu kere tanık olunan yeteneksizliğini izah edecektir. Ayrıca dehayı özel biçimde belirleyen şey, ister kör ister keskin olsun kendisinde, her zaman sıradan basit kafalarda karşılaşılan hesaplı kitaplı, temkinli ihtiyatlı ruh halinden eser bulunmamasıdır.

* * *

Beyin bir tür asalağa benzetilebilir, insan bedeninin doğrudan iç ekonomisine katkıda bulunmaz, ama onun bir parçası olarak bütün gıdasını ve besinini ondan alır; bedenin en tepesinde güvenli bir şekilde konuk edilir ve burada kendi kendine yeterli ve bağımsız bir hayat sürer. Benzer şekilde denilebilir ki kendisine büyük zihinsel kabiliyetler bahşedilmiş insan, herkes için ortak olan ferdi hayattan ayrı olarak ikinci bir hayat, tamamıyla zihinsel olan bir hayat sürer. Bu sadece öğrenim ve bilginin değil, gerçek sistematik bilgi ve kavrayışın (ince se-

ziş gücünün) sürekli artırılmasına, düzeltilmesine ve genişletilmesine de adanmış bir hayattır. Yol açtıklarıyla eserine veya peşinde koştuğu şeylere zarar vermediği sürece, üzerine birdenbire çullanan kader onun sükûnetini bozmaz. Dolayısıyla böyle bir hayat insanı yüceltir ve onu talihinin, onun iniş çıkışlarının üzerine yükseltir. O her zaman düşünerek, öğrenerek, tecrübe ederek, bilgisini uygulayarak, çok geçmeden bu ikinci hayatı, asli varoluş tarzı ve kendi şahsi hayatını da sadece kendisinden daha yüksek amaçların gerçekleşmesine hizmet eden ikincil bir şey olarak görmeye başlar.

Bu bağımsız, kendi kendine yeten zihinsel varoluş tarzının bir örneğini Goethe'nin hayatında görürüz. Champagne'daki savaş esnasında, harbin bütün kargaşası ve keşmekeşi ortasında o renk teorisi için gözlemler yapıyordu ve bu savaşın sayısız felaketleri kısa bir süre için Luxemburg şatosuna çekilmesine izin verir vermez *Farbenlehre*'sini (Renk Öğretisi) yazmaya koyulmuştu. Böylece o bizlere takip etmemiz gereken bir örnek, bir ülkü (ideal) bırakmıştı: Yeryüzünün tadı tuzu olarak bizler dünyanın selleri fırtınaları, yanımızı yöremizi istila etse, hayatın gaileleri duygularımızı heyecanlarımızı tahrik etse de, zihinsel hayatımızın gereklerinin peşinde koşarken bizi asla hiçbir şeyin rahatsız etmesine izin vermemeli ve köle kadının değil, özgür kadının çocukları olduğumuzu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız. *Dum convellor mitescunt* veya *Conquassata sed ferax** özdeyişiyle birlikte kalkanlarımıza işlenmek üzere bir arma olarak rüzgârın alabildiğine sarsıp salladığı, fakat her şeye rağmen kıpkırmızı meyvelerini dallarından dökemediği bir ağacı öneriyorum.

* (Sallanmış, sarsılmış fakat meyveleri dalında.)

Kişilerin safi zihinsel hayatının bir bütün olarak insanlıkta bir dengi veya karşılığı vardır. Çünkü burada da *gerçek* hayat, sözcüğün hem deneyime dayanan hem aşkın anlamında *irade*nin hayatıdır. İnsanlığın safi zihinsel hayatı, bilimler yoluyla bilginin artırılması çabasında ve sanatların kusursuzlaştırılması arzusunda kendini gösterir. Böylelikle hem bilim hem sanat çağlar ve asırlar boyunca yavaş yavaş ilerler ve geçmişin karanlıklarına karışmazdan önce her bir kuşak bu ilerlemeye kendince katkıda bulunur. Bu zihinsel hayat gökten bahşedilmiş bir şey gibi dünyanın telaş ve koşturmacası üzerinde sessiz sedasız süzülüp durur ya da onu mayanın kendisinden, *irade*nin egemenliği altında bulunan ulusların gerçek hayatından yayılan güzel kokulu bir havaya benzetebiliriz ve ulusların tarihinin yanı başında felsefenin, bilimin ve sanatın tarihi masum ve kansız yolunu ağır adımlarla takip eder.

* * *

Deha ile sıradan insan arasındaki fark bir derece veya seviye farkı olduğu kadarıyla hiç kuşkusuz *niceliksel* bir farktır; fakat kişiden kişiye değişiklikler göstermesine karşın, sıradan kafaların benzer şekilde düşünmeye dönük belli bir eğilim içinde olduklarını dikkate alarak ben bunu aynı zamanda bir *niteliksel* fark olarak görme eğilimindeyim. Nitekim benzeri durumlarda sıradan insanların düşünüceleri derhal benzer istikameti tutar ve benzer hatlar üzerinde ilerler ve bu hakikate dayanmadığı halde yargılarının sürekli olarak birbiriyle nasıl olup da bağdaştığını açıklar. Tarih boyunca insanlar arasında belli birtakım temel görüşlerin benimsenmesi, her zaman tekrarlanıp yeniden yeniden öne sürülmesi bu ölçüde mümkün olur, halbuki bütün zamanların büyük kafaları bunlara açıktan veya gizli olarak muhaliftirler.

Bir dâhi, öyle bir insandır ki, bir nesne bir aynada nasıl yansıyorsa *dünya* da onun zihninde öyle yansır,* fakat sıradan insanlarda eriştiğinden çok daha büyük bir açıklık ve daha büyük bir belirginlikle. İnsanlık ne öğrendiyse çoğunu ondan öğrenmiştir; çünkü en önemli meselelere en derin kavrayış, ayrıntılara takılan bir gözlemci dikkatinden değil, bir bütün olarak eşyanın tam bir yoğunluk içinde kavranışından doğar. Eğer zihni gelişip olgunluğa erişirse insanların dört gözle kendisinden beklediği eğitimi o kimi zaman bir şekilde kimi zaman bir başka şekilde verecektir. Dolayısıyla deha genel olarak eşyanın ve bu demektir ki eşyanın karşısında olanın, yani kendi benliğimizin fevkalade açık, berrak bilinci diye de tanımlanabilir. Dünya eşyanın ve eşyanın gerçek tabiatının bilgisini edinmek için böylesine büyük bir bağışa sahip olan insanı dört gözle bekler.

Fakat böyle bir insanın doğumu için fevkalade uygun koşulların bir araya gelmesi gerekir ve bu çok nadir rastlanan bir hadisedir. *Fark edilebilir biçimde alışılmış ölçüleri aşan bir akla*, irade ile her türlü ilişkinin dışında olduğu için, arızi ya da tesadüfi gibi görünen bu ikinci melekeye sahip olan bir insanın doğumu ancak ara sıra, diyebiliriz ki, yüzyılda bir vuku bulur. Doğduğunda da uzun bir süre tanınmadan veya takdir edilmeden kalabilir, birinin önünü ahmaklık keser, bir başkasını kıskançlık boğar. Fakat bir kez bu engellerin üstesinden gelindi miydi, hayatlarının karanlığını bir ölçüde aydınlatabileceği ya da hayat hakkında kendilerini bilgilendirebileceği umuduyla insanlık kalabalıklar halinde onun ve eserlerinin etrafında toplanacaktır. Onun insanlara söyleye-

* (Ya da: *Tasavvur olarak dünya* onun zihninde daha büyük bir açıklığa kavuşur ve daha büyük bir belirginlikle seçkinleşir.)

ceği bir bakıma *vahye* benzer ve kendisi her ne kadar alışıldık ölçülerin ancak bir miktar üzerinde ise de *daha yüksek bir varlık*tır.

Sıradan insan gibi deha da öncelikle kendisi için vardır. Bu onun tabiatı için temel ve asli bir özelliktir: Bundan ne kaçılabilir ne de değiştirilebilir. Onun başkaları için olan tarafı ikincil bir şey olarak şansa veya tesadüfe bağlıdır. Hangi durumda olursa olsun insanların onun aklından elde edebileceği bir düşünceden fazlası değildir, bu da ancak onun düşüncelerini insanların kendi akıllarıyla düşünmeleri sayesinde mümkün olur, bunun için her iki tarafın da çabası gereklidir, ne var ki bu düşünceler insanların kafalarında egzotik bir bitkinin akıbetini paylaşırlar ve neticede o bitkiler gibi cansız ve bodur kalırlar.

***

Özgün, alışılmadık, hatta ölümsüz fikirlere sahip olmak için kişinin birkaç dakikalığına dünyaya ve eşyaya, en alışıldık nesneler ve en bilindik olaylar bütünüyle yeni ve yadırgatıcı görünecek derecede yabancılaşması yeterlidir. Bu yabancılaşma sayesinde eşya ve hadisenin gerçek tabiatı aşikâr olacaktır. Fakat burada gerekli olan, talep edilen şey için yalnızca güç veya zor demek yeterli değildir; tam tersine böyle bir şey bizim gücümüz dahilinde değildir, burası tam da dehanın yurdudur.

Bir kadın kendi kendisine ne kadar çocuk doğurabilirse deha da kendi başına o kadar özgün düşünceler üretebilir. Bu yüzden dehanın bir şey doğurabilecek şekilde verimli olmasını sağlamak için dış koşulların da deyiş yerindeyse baba olarak ortaya çıkması (müsait olması) gerekir.

* * *

Lal taşı kıymetli taşlar arasında ne ise *deha* da diğer insanlar arasında odur: Lal taşı kendi ışığını yayar, halbuki diğer taşlar ancak aldıkları ışığı yansıtırlar. Aynı şekilde denilebilir ki dehanın diğer insanlar karşısındaki durumu elektrik üreten cisimlerin elektrik ileticilerinin karşısındaki durumu gibidir. Bundan dolayıdır ki bilginlere kelimenin gerçek anlamında dâhi denemez, nasıl ki elektrik ileticilerine elektrik üreten cisimler denilemez ise, çünkü bunlar hayatlarını öğrendiklerini başkalarına öğreterek geçirirler, bunun dışında başka bir meziyetleri yoktur. Tam tersine dehanın bilgin diyebileceğimiz kimseler karşısındaki durumu bir güftenin notalar karşısındaki durumu gibidir. Bir bilgin pek çok şey öğrenmiş bir kimsedir; bir dâhi insanların kendisinden çok şeyler öğrendiği kimsedir, ama o bunları hiç kimseden öğrenmemiştir. Bu yüzden belki yüz milyonda bir tesadüf edebileceğimiz büyük kafalar insanlık için şimşek değerindedir; onlar olmasaydı insanlık kendisini en berbat yanlışlıkların ve ahlaksızlıkların uçsuz bucaksız denizi içinde kaybederdi.

Bununla beraber biz bir tavşana hangi gözle bakarsak, yani onu ancak öldürülüp akşam yemeği için servise hazır hale getirildikten sonra lezzetli bir şey olarak görürsek, gerçek anlamda basit bir bilgin, sözgelimi Göttingen'de ordinaryus profesör de, dehaya hemen hemen aynı gözle bakar. Canlıysa ne olursa olsun öldürülmelidir, ölüsü her zaman canlısından makbuldür.

* * *

Kim ki çağdaşlarının takdirini kazanmayı, övgüsüne mazhar olmayı arzu eder, adımlarını onların adımlarına uydurmalıdır. Fakat bu şekilde asla büyük eserler mey-

dana getirilemez. Her kim ki büyük işler başarmayı arzu eder, gözlerini gelecek nesillere çevirmelidir ve tam bir özgüvenle eserini gelecek kuşaklar için hazırlamalıdır. Netice, hiç kimsenin kuşkusu olmasın, çağdaşlarının meçhulü olarak kalmak olacaktır ve ancak o, hayatını bir adada yalnız başına geçirmek zorunda kalıp da yaşadığının ve başından geçenlerin bilgisini gelecekte kendisi gibi kazara bu adaya yolu düşecek olanlara anlatmak için kendi elleriyle burada bin bir çaba ve zahmetle bir abide diken adamla mukayese edilebilir.

Eğer o bunu zor bir talih olarak düşünürse benzer bir kaderi yaşayıp da geriye bunu telafi edecek hiçbir şey bırakma umudu olmayan sıradan insanları düşünerek kendisini avutsun. Dolayısıyla eğer uygun ve elverişli bir durumda olursa böyle bir insan maddi anlamda etkin ve üretken olacaktır. Bıkıp usanmadan her gün devam eden aynı çaba ve gayretle kazanacak, satın alacak, temel atacak, inşa edecek, yetiştirecek, sergileyecek, tesis ve tanzim edecektir. Hep kendisi için çalıştığını düşünecek, ama neticede bütün bunların zevk ve sefasını *soyundan gelenler* sürecek ve hatta kimi zaman kendi soyundan gelenler de olmayacaktır. Dolayısıyla o da diyebilir: *Nos, non nobis** ve onun eseri onun ödülü olacaktır. Bu yüzden (bütün bu uğraş ve didinmelerin sonucunda) sıradan insanın payına düşen, doğal olarak ödül veya her halde itibar ve iltifat beklentisi içinde bulunan ve neticede her şeyi sadece gelecek kuşaklar için yapmış olan dehanınkinden fazla değildir. Elbette bunun için her ikisine de atalarından pek çok şey miras kalmıştır.

Az önce dehanın ayrıcalığı olarak zikrettiğim tazmin veya telafi onun başkaları için olan yanında aranmama-

* (Bizden bize değil.)

lıdır, bu onun kendi kendisi için olan tarafında bulunacaktır. Aslında şöyle bir düşünecek olursak sadece yankısı yüzyılların gürültüsü patırtısı arasından sesini duyuran anlara sahip olmuş birinden* kim daha fazla yaşadığını iddia edebilir? Her şeye karşın, sıkıştırılmaksızın, rahatsız edilmeksizin kendi kendisi olarak yaşadığı sürece kendi düşüncelerinin, vücuda getirdiği eserlerin tadını çıkarabildiyse, dünyaya da sadece böyle dolu dolu yaşanmış zengin bir hayatın mirasçısı nazarıyla bakabildiyse belki de bu, böyle birisi için en iyi, en mutlu şey olacaktır. Ondan kalan safi iz veya eser bir bakıma dünyanın ilk çağlarından kalma, üzerinde ayak izi bulunan bir taş gibi ancak ölümünden sonra dünyaya ulaşacaktır. (Krş. Byron, *Prophecy of Dante*, IV. Kantonun başlangıcı).**

Fakat dehanın sıradan insanlardan üstünlüğü en yüksek kabiliyetlerinin etkinliğiyle sınırlı değildir.*** Görülmedik derecede iyi yapılı, atik çevik bir bünyeye sahip insan bütün hareketlerini emsalsiz bir rahatlık, hatta keyifle yapar, zira bilhassa yaradılış bakımından tam bir yatkınlıkla doğduğu bir hareketten doğrudan zevk alır ve bu yüzden onu çoğu kez amaçsızca yapıp durur. Dahası eğer bir cambaz veya dansçı ise sadece başka in-

* (Ya da: "... düşünce anlarının yankısı yüzyılların gürültüsü patırtısı arasından duyulan birinden...")

** (Byron'ın mısraları şöyledir:
Many are poets who have never penn'd
Their inspiration, and perchance the best:
They felt, and loved, and died, but would not lend
Their thoughts to meaner beings; they compress'd
The God whithin them, and rejoin'd the stars
Unlaurell'd upon earth, ...)

*** (Ya da: Dehayı sıradan insanların üzerine çıkaran en yüksek kabileyitlerinin icrası değildir.)

sanların üstesinden gelemeyeceği yükseklere sıçramakla kalmaz, başkalarının da yapabileceği daha kolay dans adımlarında, hatta alışılmış yürüyüşte bile görülmedik bir esneklik ve çeviklik sergiler. Benzer şekilde üstün bir akla sahip insan da asla başkalarından gelemeyecek düşünceler ve eserler üretmekle ve büyüklüğünü bu türden işlerde göstermekle kalmaz, öğrenme ve düşünme gibi kendisine doğal ve kolay gelen etkinliklerden de her zaman zevk alır. Bu yüzden o başkalarının (akıllarının) er(iş)ebileceği küçük meseleleri onlardan daha kolay, daha çabuk ve daha doğru bir şekilde kavrayacaktır. Dolayısıyla bilginin her artışıyla, çözülmüş her meseleyle, her zekice, kısa ve etkili düşünceyle, ister kendisine ister başkalarına ait olsun, doğrudan ve canlı bir zevk alacaktır. Bu nedenle onun aklının sürekli faal olmaktan başka bir hedefi veya gayesi olmayacaktır. Bu onun ardı arkası kesilmeyen zevk kaynağı olacak, böylece sıradan erkeklerin ve kadınların korkulu rüyası olan can sıkıntısı onun yanına yöresine uğramayacaktır.

Aynı biçimde, şu da bir gerçektir ki seleflerinin veya çağdaşı olan büyük kafaların şaheserleri gerçekte bütün anlamıyla sadece onun için vardır. Sıradan, sığ ve basit kafaya sahip birine bir dâhinin, büyük bir kafanın eseri tavsiye edilse, nikris (gut) hastalığından mustarip birisi top oyununa davet edildiğinde ne kadar zevk duyarsa o da bundan o kadar haz duyacaktır. Birisi yapılan daveti geri çevirmemek amacıyla oyuna katılacak, diğeri de o büyük eseri zamanın gerisinde kalmamak için okuyacaktır. La Bruyère, *tout l'esprit qui est au monde est inutile a celui qui n'en à point** derken tamamen haklıdır. Canlı

* (Dünyanın bütün aklı ondan hiç nasibi olmayan kimseler için beyhude ve fuzuli bir şeydir.)

ve çarpıcı renklerle yapılmış resimlerin durumu sadece eskizler veya suluboya cansız renklerle yapılmış resimler karşısında ne ise, zeki bir adamın veya bir dehanın tüm düşüncelerinin durumu, esas itibariyle aynı olduklarında bile, sıradan bir kimsenin düşünceleri karşısında odur. Bütün bunlar dehanın ödülünün bir parçasıdır ve yabancı olduğu, öfke hisleriyle uzak durduğu bir dünyada yapayalnız sürdüğü hayatın bir telafisidir.

Fakat sonuçta her türlü büyüklük izafi olduğu için, Gaius'un büyük bir adam olduğunu da söylesem ya da Gaius'un acınacak derecede küçük insanların arasında yaşamak zorunda kaldığını da söylesem sonuç aynı kapıya çıkacaktır; çünkü Brobdingnag ile Lilliput* birbirlerinden ancak yola çıktıkları nokta bakımından ayrılırlar. Şu halde ölümsüz eserlerin yazarı gelecekte sayısız kuşaklara ne kadar büyük, ne kadar hayranlık uyandırıcı ve eğlendirici görünürse görünsün, yaşadığı sürece çağdaşlarına o ölçüde değersiz, sefil, biçare ve ilgi uyandırıcılıktan yoksun görünmüş olmalıdır. Bir kulenin temelden zirvesine uzunluğu üç yüz metre ise zirvesinden temele uzunluğu da üç yüz metre olacaktır derken kastettiğim budur. Bu yüzden büyük kafalar küçüklere biraz düşkünlük gösterirler, çünkü büyüklükleri başkalarının küçüklüğü sayesinde görünür hale gelir; zira her şey izafidir.

O halde eğer dâhileri çoğu kez çekingen ve kimi zaman sert ve haşin bulursak buna şaşırmamalıyız. Bunun için ayıplanacak olan onların cana yakınlıktan nasipsizlikleri veya yabanıllıkları değildir; tam tersine bu dünyada onların takip ettikleri yol pırıl pırıl bir yaz sabahı enfes tabiatı bütün tazeliği ve ihtişamı içinde seyretmek

* (Swift'in *Güliver'in Seyahatleri*'ne bakınız.)

için yürüyüşe çıkan birinin yoluna benzer. O bu manzarayla yetinmelidir, zira belki iki büklüm olmuş, toprakla uğraşan bir veya iki köylünün dışında başka bir insan topluluğuna rastlamayacaktır. Çoğu kere öyle olur ki büyük bir kafa monoloğu bu dünyada bulabileceği diyaloğa tercih eder. Olur da arasıra tenezzül edip böyle bir şeye yanaşacak olsa karşılaşacağı sığlık muhtemelen onu yeniden kendi monoloğuna dönmeye zorlayacaktır. Çünkü konuştuğu kimseyi unutacak veya her halükârda onun kendisini anlayıp anlamadığını dikkate almayacak ve onunla, bir çocuk oyuncak bebeğiyle nasıl konuşursa öyle konuşacaktır.

Büyük bir kafada tevazu hiç kuşkusuz insanların hoşuna gidecektir, fakat ne yazık ki bu bir *contradictio in adjecto*dur.* Bu böyle bir kafayı başkalarının, sayıları milyonları aşan kalabalakların fikirlerini, görüşlerini ve kanaatlerini olduğu kadar tarz ve tavırlarını da kendisininkine tercih etmeye zorlayacaktır; böyle bir şey onu kendi değişik fikirlerini başkalarının fikirleriyle uyuşturmaya, onların boyunduruğu altına sokmaya, hatta bu başkalarının piyasaya hâkim olmasını sağlamak için kendininkileri bütünüyle baskı altına almaya zorlayacaktır. Ama bu durumda ya hiçbir şey üretemeyecek ya da başarıları başkalarınınkiyle aynı seviyede kalacaktır. Büyük, halis, hakiki ve fevkalade olanı o ancak çağdaşlarının yöntemlerini, fikirlerini ve kanatlerini dikkate almadığı, onların eleştirip durduklarını kendi bildiğine sessizce meydana getirdiği ve onların övüp göklere çıkardıklarından tiksintiyle uzak durduğu ölçüde üretebilecektir. Hiç kimse bu tür bir büyüklenmeye (kendini beğenmişliğe) sahip olmadıkça büyük olamaz; fakat hayatı ve ese-

* ("Sıfat bakımından çelişkili.")

ri bunları bilip takdir edemeyecek bir zamana denk gelirse o zaman kedisine her halde sadık kalacak ve hali, geceyi berbat bir handa geçirmek zorunda kalan soylu bir yolcuyu andıracaktır ve bir sonraki günün sabahı yolculuğunu neşeyle huzurla sürdürecektir.

Her ne olursa olsun eğer rahatsız edilmeksizin kendi köşesinde kozasını örme imkânı sağlıyorsa bu kadarı için bile bir şairin veya bir filozofun çağından şikâyeti olmamalıdır ve başkaları için tasalanmaksızın (onların varlığına yokluğuna aldırmaksızın) düşünüp şiirlerini yazabileceği bir köşe bahşetmişse eğer bunun için talihine şükretmelidir.

Beynin belin hizmetinde bir hizmetkâr olmaktan öte işe yaramadığı kimselerin durumuna gelince, kuşkusuz bu neredeyse *elinin* emeğiyle yaşamayanların tümünün ortak kaderidir ve onlar hisselerine düşen paydan şikâyetçi olmaktan çok uzaktırlar. Fakat bu beyin güçleri iradelerinin hizmeti için gerekli olan sınırın ötesine geçen büyük kafaları umutsuzluğa düşürür ve böyleleri, eğer icap ederse en zor koşullarda, en sınırlı imkânlar içinde yaşamayı tercih edecektir, yeter ki bu ona yeteneklerini geliştirmek ve kullanmak için zamanını özgürce tasarruf edebilme imkânını, bir başka ifadeyle, onun için paha biçilmez derecede kıymetli olan boş vakti sunsun.

Sıradan insanlar için bu doğal olarak farklıdır: Onlar için boş vakit sırf kendisinden ötürü değerli olmadığı gibi, tehlikelerden de beri değildir, onlar bunun farkındadırlar. Zira umulmadık noktalara gelmiş olan zamanımızın teknik imkânları ihtiyaç harici lüks maddeleri artırıp çoğaltarak talihin kayırdıklarına bir taraftan daha çok boş vakit ve kültür, diğer taraftan iyi yaşama imkânı ve ilave lüksler, fakat giderek artan etkinlik arasında bir tercih sunmaktadır. Onlar bir bakıma yaradılışlarına sa-

dık kalarak genellikle bu sonuncusunu seçip şampanyayı boş vakte ya da özgürlüğe tercih etmektedirler. Bu da tutarlı bir seçimdir; çünkü onlar için iradenin amaçlarına hizmet etmeyen her zihinsel çaba veya etkinlik anlamsızdır ve bu tür bir etkinliğe olan eğilimi onlar tuhaf ya da garip (merkez dışı, *die Exzentriker*) diye yaftalarlar. Bu yüzden iradenin emellerine, belin hizmetine sadakat onların nazarında ortak merkezli (merkezden uzak olmayan, *konzentrisch*) bir durumdur; doğrudur irade kesinlikle merkezdir ve dünyanın en iç çekirdeğidir.

Fakat genellikle böyle bir seçeneğin sunulduğuna çok nadir rastlanır. Zira nasıl insanların çoğu, fazlasına değil ancak ihtiyaçlarını karşılayacak kadar paraya sahipse akıl için de aynı şey söz konusudur; insanların çoğu iradenin hizmetini karşılayacak kadar, yani hangi işle uğraşıyorlarsa onun icaplarını yerine getirecek kadar akla sahiptirler. İşin gerekleri yerine getirilip (de karınları doyduğunda) ağızlarını açıp esnemeye başlarlar ya da kendilerini maddi-bedeni zevklerin kucağına, olmadı kâğıt veya zar oyunları gibi çocukça eğlencelerin avuntusuna bırakıverirler yahut incir çekirdeğini doldurmayacak şeyler üzerine çene çalmaya veya giyinip kuşanıp birbirlerine durduk yere saygı göstermeye ve iltifatlarda bulunmaya can atacaklardır.

Zihinsel melekelerin sözünü ettiğimiz bu fazlasına, hatta azıcık da olsa fazlasına sahip olanlar o kadar azdır ki... İmdi nasıl ki azıcık da olsa ihtiyacından fazla paraya sahip olanlar kendilerini maddi-bedeni zevklere kaptırırlarsa, bu sözünü ettiğimiz başkaları da kendilerini zihinsel-düşünsel hazlara bırakırlar. Ya hiçbir maddi getirisi olmayan bir serbest çalışmayla meşgul olurlar ya da bir sanatla iştigal ederler ve genellikle şeylere *nesnel* bir il-

gi duyabilecek durumda olurlar, böylece onlarla sohbet etmek, fikir alışverişinde bulunmak mümkün olur. Fakat diğerlerine gelince, onlarla hiçbir ilişkiye girmemek en iyisidir; çünkü kendi tecrübelerinin sonuçlarını dile getirmedikçe veya kendi özel uğraşlarıyla ilgili bir şeyler anlatmadıkça ya da her halükârda başkalarından öğrendiklerini aktarmadıkça söyleyecekleri çokluk dinlemeye değmeyecek şeyler olacaktır. Onlar bizim söyleyeceklerimizi nadiren doğru düzgün kavrayıp anlayacaklardır ve bunlar çoğu durumda onların görüşlerine aykırı olacaktır.

Baltasar Gracian böylelerini çok çarpıcı biçimde *hombres que no lo son* — insan olmayan insanlar diye tarif eder ve Giordano Bruno aynı şeyi şu sözcüklerle ifade eder: *Quanta differenza sia di contrattare e ritrovarsi tra gli uomini, e tra color, che son fetti ad imagine e similitudine di quelli** (*Della causa*, Dial. I, s. 224 Wagner ed.). Bu pasaj *Kural*daki** şu ifadeyle olağanüstü biçimde uyuşur: "Sıradan insanlar insan gibi görünürler; fakat benzer hiçbir taraflarını görmedim ben."

Eğer bu düşüncelerin hatta ifadelerin, tarihin çok değişik dönemlerinde ve dünyanın çok farklı bölgelerinde söylenmiş olmalarına rağmen, birbiriyle ne çok uyuştuğunu aklımızda tutarsak, bunların aynı maksadın (aynı şeyi söyleme niyetinin) ifadesi olduklarından (dolayısıyla hayatın gerçekleriyle tam olarak uyuştuklarından) kuşku duyamayız. Bundan yirmi yıl kadar önce, bir enfiye kutusu yaptırmaya kalkıp da kapağına, mümkünse mozaikten, iki güzel iri kestane ve bir de yanına at kestenasi olduğunu gösterecek yaprak işletmeyi düşündüğüm-

* (İster insanlarla uğraşalım ister sadece onların suretinde yaratılmış olanlarla, ne fark eder ki!)

** (Tiruvalluvær, *Tirukkural* (Kutsal Beyitler). Geleneğe göre Tiruvalluvar'a (MS 2. yüzyıl) atfedilen ve Tamil dilinde yazılmış 1330 maksimden oluşan bir ahlaki düsturlar toplaması. Tamillerin *Vedası* olarak kabul edilir.)

de kesinlikle zikrettiğim bu pasajların etkisi altında değildim (ki bunlardan biri henüz basılmamıştı, diğeri de on iki yıl öncesine kadar elimde değildi). Benim için bu simge (at kestanesi yaprağı) her zaman bu fikrin resim diliyle ifadesi olarak kalacaktır. Eğer bir kimsenin canı eğlence arzu ediyorsa, sözgelimi kendi başına kaldığında bunun yalnızlık hissinden koruyacak türden bir şey olmasını istiyorsa, ona ahlaki ve akli niteliklerinin sağlayacağı haz ve tatmin bakımından neredeyse hiçbir zaman hayal kırıklığına uğramayacağı köpeklerin yoldaşlığını tavsiye ederim.

Ne var ki her zaman haksızlığa uğramaktan uzak durmaya dikkat ederiz. Çoğu kez köpeğimin zekiliğinden ve zaman zaman ahmaklığından hayrete düşmüşümdür; insanlarla da hemen hemen aynı şeyleri yaşadığımı söyleyebilirim. Sayısız defalar yeteneksizlikleri, ayırt etme yeteneğinden yoksunlukları, vahşilikleri nedeniyle öfkeden çıldıracak duruma gelmiş ve şu eski yakınmaya hak vermek zorunda kalmışımdır:

Humani generis mater nutrixque profecto
*Stultitia est.**

Fakat kimi durumlarda da, insan soyu hakkında bütün bu söylediklerimize rağmen, çok değişik türde güzel ve yararlı sanatların, bilimlerin, her ne kadar her zaman tek tek kişilerden, ayrıksı durumda olanlardan gelmişlerse de, doğup kökleştikten sonra varlıklarını sürdürerek gittikçe kusursuz hale geldiklerine de şaşırmışımdır. Aynı biçimde yine şaşırmadan edememişimdir ki Homeros, Platon, Horatius gibi büyük kafaların eserlerini, iki ya da üç bin yıldır suretini çıkarıp güvenli yerlerde muhafaza ederek, sebat ve sadakatle yine bu insanlar unu-

* (Aptallık insan soyunun anası ve ebesidir.)

tulmaktan, yok olmaktan koruyup kollamışlardır. Üstelik bütün bunlar dünyada cereyan eden türlü musibet ve belalara, vahşilik ve gaddarlıklara rağmen yapılmıştır. Dolayısıyla insan soyunun tarihi bu gibi şeylerin değerini takdir ettiğini göstermiştir.

Benzer şekilde tek tek kişilerin bireysel başarılarına ve zaman zaman, başka bakımlardan kalabalıklara mensup olanların durumunda, sanki birdenbire ilhamla ortaya çıkarmış gibi, akıl veya yargı gücünün varlığının işareti olan niteliklere ve hatta öyle zamanlar oluyor ki korosu tam ve eksiksiz hale gelir gelmez, çok kere tanık olunduğu üzere, gayet doğru yargılarda bulunduğunda bizzat kalabalığa da şaşırıyorum. Bu çok sayıda olmaları kaydıyla hemen daima ahenkli olduklarını gösteren eğitimden geçmemişlerin sesidir. Alışılmış olanın çok üzerinde akli melekelere sahip olduklarını söyleyebileceğimiz kalabalığın dışına çıkanlar, insan soyunun *lucida intervalla*sıdır* sadece. Dolayısıyla onlar başkalarının başarmaları mümkün olmayan şeyi başarırlar. Onların özgünlükleri o kadar büyüktür ki ilk bakışta sadece başkalarından farklılıkları anlaşılmakla kalmaz, kendi aralarında da, gelmiş geçmiş bütün dâhilerin hiçbirinin ruh ve mizaç özellikleri bakımından birbirine benzemediğini söyleyebilmemize elverecek derecede güçlü farklılıklara sahiptirler. Her bir dâhi böyle bir farklılık sayesinde eserleriyle dünyaya bir armağanda bulunur, ki tüm insanlık tarihi boyunca başka kimsenin elinden çıkmamış olan bir armağandır bu. Ariosto'nun benzetmesini böylesine doğru kılan ve haklı olarak meşhur eden de budur: *Natura il fece, e poi ruppe la stampo.***

* (Arada bir görünen ışıltılar.)

** (Doğa ona damgasını vurur, ardından da kalıbı parçalar.)

***

Ne var ki insan yeteneğinin her zaman bir sınırı vardır ve belirgin biçimde zayıf bir yanı olmaksızın hiç kimsenin büyük bir dehaya sahip olduğu görülmüş değildir, bu zihinsel bir zayıflık olabileceği gibi, kimi zaman, hatta vasat kabiliyetlere sahip olanların bile daha aşağısında kalan bir nitelik, bir meleke olabilir. Bu eğer güçlüyse, o kimsenin kusursuz olduğu nitelikleri veya meziyetleri kullanmasına engel teşkil etmiş olabileceğini düşünebileceğimiz bir meleke olacaktır. Ne var ki belirli bir kişinin durumunda bile bu zayıf noktanın ne olduğunu tek bir sözcükle tarif etmek her zaman güç olacaktır. Bu yüzden dolaylı olarak anlatmak belki de en iyisidir: Sözgelimi Platon'un zayıf yanı tam da Aristoteles'in güçlü olduğu noktadır ve tersi; Goethe'nin büyük olduğu taraf Kant'ın zayıf yanıdır ve tersi.

***

İnsanlar aynı zamanda bir şeye *hürmet etme*ye de düşkündürler; fakat onların bu saygısı çoğu kez yanlış bir hedefe yönelmiştir ve sonraki kuşaklar gelip onu yerli yerine oturtuncaya kadar bu yanlışlık devam eder. Bu yapıldıktan sonra, büyük eğitimli kesimin dehaya gösterdiği saygı, inançlı insanların azizlere gösterdiği tazim ve hürmetin kolaylıkla kalıntılara, çocukça tapınmaya dönüşerek yozlaşması gibi bozulup amacından sapar. Binlerce Hıristiyan, hayatı ve öğretisi bütünüyle kendilerine meçhul olan bir azizin kalıntılarından medet umar, ona yakarır. Binlerce Budacının dini Buda'nın yüce öğretisinin tam bilgisine ve sadıkane yaşanması yerine Dalaba'ya (Kutsal Diş) veya başka Dhatu'ya (Kutsal Kalıntı) ya da bütün bunları içinde barındıran Dagoba'ya (stupa), kutsal Patra'ya (Sadaka Kâsesi), taştaki ayak izine veya Bu-

da tarafından dikildiğine inanılan kutsal ağaca gösterilen yüceltme ve hürmete dayanır. Petrarca'nın Arqua'daki evi, Tasso'nun Ferrara'da olduğu varsayılan hapishanesi, Shakespeare'in Stratford'daki evi ile birlikte koltuğu, Goethe'nin Weimar'daki mobilyalı evi, Kant'ın eskileri ve bu büyük kafaların imzaları, hayatlarında bu adamların eserlerinin kapağını kaldırmamış çoklarınca büyük bir hayranlık ve dikkatle seyredilir. Ağızları açık hayranlıklarını belirtmekten başkası da gelmez ellerinden. Bunların daha zeki olanlarında, bu büyük kafaların alaşkanlıkla gözlerinin önünden ayıramadıkları nesneleri görme arzusuna tesadüf edilir. Tuhaf bir yanılsamayla yanlış bir fikre kapılarak bu nesnelerin kendilerini bu büyük adamlara ulaştıracağını veya onlardan bir şeyin bu nesnelere yapışmış olması gerektiğini sanırlar. Bunlara yakın olanlar da büyük bir hevesle bir şairin *eserlerinin konusu*nu, sözgelimi Faust efsanesini ve onun etrafında oluşmuş yazını veya şairin içinde bulunduğu kişisel koşulları yahut söz konusu eserin *doğumunda payı bulunan* olayları araştırmaya ve bunların içyüzünü anlamaya çalışırlar.

Bu halleriyle onlar tiyatroda güzel bir oyun seyredip de destek görevi gören tahtadan düzenekleri incelemek için sahneye yürüyen seyircileri andırırlar. Günümüzde Faust ve Faust efsanesinin, Sesenheim'daki Frederica'nın, Weissadlergasse'deki Gretchen'in, Lottie Werther'in ailesinin vs. eleştirmen araştırmacıları, bununla ilgili yeteri kadar örnek sunarlar. Bunlar insanların biçimle, yani ele alma ve sunma tarzıyla değil, içeriğiyle ilgilendikleri gerçeğini doğrularlar; onların bütün ilgilendikleri konudur. Bir filozofun düşüncelerini incelemek yerine hayat hikâyesini okuyarak onu anlamaya çalışanlar, bir resmin kendisini gözardı edip çerçevesinin biçim ve

üslubuna dikkat kesilenlere, ahşabın iyi oyulup oyulmadığını, yaldızının kaça mal olduğunu tartışanlara benzerler.

Bütün bunlar iyi güzel de, ilgileri maddi ve şahsi mülahazalara yönelmiş olmakla beraber daha ileri gidip bunu bütünüyle boşuna ve gereksiz bir çaba haline gelirecek bir noktaya vardıran bir başka zümre daha vardır. Çünkü büyük bir kafa insanlara en derin varlığının hazinelerini açmıştır ve sahip olduğu kabiliyetlerin üstün bir çabasıyla sadece onların yücelmelerine ve aydınlanmalarına katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda onuncu hatta yirminci kuşağa kadar gelecek nesillere de hayrı dokunacak olan eserler meydana getirmiştir. Böylelikle bu adam insanlığa emsalsiz bir bağışta bulunmuştur, bu ayaktakımı belki de bundan cesaret alarak kendilerinin onun kişiliğini ve davranışlarını yargılayarak, onda kimi kusur ve lekeleri bulup ortaya çıkaracak mevkide olduklarını düşünürler, çünkü kendi hiçliklerinin ezici duygusuyla karşılaştırıldığında böylesine büyük bir adamın karşısında duydukları acıyı dindirmek isterler. Bu, sözgelimi Goethe'nin hayatının ahlaki yönü üzerine sayısız kitap ve eleştirilerde sürdürülen bütün bu kılı kırk yaran sıkıcı, usandırıcı tartışmaların gerçek kaynağıdır: Gençliğinde âşık olduğu şu ya da bu kızla evlenmeli miydi evlenmemeli miydi ya da dürüst bir şekilde kendisini ülkesinin hizmetine adamak yerine halktan birisi, kendisine *Paulskirche*'de bir sandalye ayrılmış Alman yurtseveri olması gerekmez miydi? vs. Böylesine arsız kadir bilmezlik ve kötücül çekiştiricilikle bu sokulgan ve işgüzar yargılar, bunların zihni ve fikri bakımdan olduğu kadar ahlaken de düzenbaz olduğunu göstermektedir, ki bu çok şey söyler.

***

Yetenek para ve şöhret için çalışır; *dehayı* eserlerini vermeye sevk edenin aynı dürtü olduğunu söylemek o kadar kolay değildir. Para nadiren dehanın yanına yöresine uğrar; buna şan şöhret tutkusu da denemez, ancak bir Fransız bunu böyle anlayabilir. Şöhret dediğimiz şey fazlasıyla güvenilmezdir ve yakından bakıldığında pek bir değeri yoktur:

*Responsura tuo nunquam est par fama labori.**

Benzer şekilde bu tam olarak dehanın kendi zevki de değildir, çünkü eserini meydana getirmek için harcadığı emek ve çaba çoğu kez buna ağır basar. Daha çok bu, dehayı başka herhangi bir saikin farkında olmaksızın, görüp duyduklarına** sürekli biçim vermeye (onları kalıcı olacak eserlerde dile getirmeye) sevk eden kendine özgü bir içgüdüdür. Benzer bir zorunlulukla bir ağaç meyvelerini verir ve üzerinde gelişip serpileceği toprak hariç dışarıdan hiçbir şeye ihtiyaç duymaz, hiçbir şey talep etmez.

Daha yakından bakıldığında bir dehanın durumunda bu sanki, insan türünün ruhu olarak yaşama iradesinin, böyle bir kimsede nadir bir rastlantıyla ve kısa bir zaman aralığı için daha büyük bir akıl açıklığına eriştiğinin bilincine varıp da, şimdi bu görü duruluğunu veya hiç olmazsa onun sonucunu yahut ürünlerini en derin varlığıyla o kimsenin de mensubu bulunduğu bütün insan türü için muhafaza etmeye çalışması gibi görünür; böylelikle onun kendi üzerine tuttuğu ışık sıradan insan bilincinin karanlıklarını ve sağırlığını delip burada güzel bir etki uyandırır.

* (Hakkınız olan şöhret asla sizin emeğinizin karşılığı değildir.)

** (Yani duygu ve infiallerine...)

Dehayı hiçbir ödül, onama, takdir veya anlaşılma beklentisi içinde olmaksızın eserini tamamlamaya ve yalnızlık içinde, kendi şahsi refah ve mutluluğuyla ilgili her türlü mülahazayı bir tarafa bırakarak takat getirebildiğince en büyük çabayı ve üretkenliği eserine adamaya sevk eden bu içgüdü böyle ortaya çıkar. Böylece o çağdaş dünyadan çok gelecek kuşakları düşünmeye zorlanır, çünkü kulak verse çağdaş dünya onu sadece takip ettiği yoldan çıkaracak ya da o yolu yürüme azmini köreltecektir, halbuki türün çoğunluğunu oluşturan gelecek kuşaklardır ve zaman önünde sonunda onun kadrini bilecek yargı gücüne sahip azınlığı ortaya çıkaracaktır. Bu arada Goethe'nin *Künstlers Apotheose*'sinde yakınan sanatçı için durum ne ise onun için de öyledir:

Ein Fürst der die Talente schätzt,
Ein Freund, der sich mit mir ergötzt,
*Die haben leider mir gefehlt.**

Hayatının kutsal bir tortusu ve gerçek meyvesi olarak eserini insanlığın mülkü kılmak ve onu daha iyi değerlendirecek gelecek kuşaklara iletmek, bu tüm diğerlerinden daha önemli olan amacıdır onun ve bir gün tomurcuklanıp defne çelengine dönüşecek dikenli tacı bunun için başına geçirir o. Bütün güç ve yeteneği eserini tamamlama ve muhafaza etme çabasında yoğunlaşmıştır, nasıl ki bir böcek gelişiminin son aşamasında bütün gücünü yumurtalarının güvenliği ve asla görecek kadar

* (Yazık ki kader ne yarenliğinden zevk alacak bir dost, ne de yeteneklerini ödüllendirecek bir prens çıkarmıştır yoluna onun; inzivahanelerde akılsız anlayışsız hamilerden başkası değildir nasibi, böylece ustasız talebesiz kendi kendine eziyet edip durmuştur hep.)

yaşamayacağı yumurtaların içindeki larvaların geleceği üzerine yoğunlaştırmışsa. O, yumurtalarını gayet iyi bilindiği üzere larvaların, hayatı ve gıdayı bulacakları yere bırakır ve ardından korkusuzca ölüme koşar.

SEÇKİNLİK VE SIRADANLIĞIN DOĞASI*

Deha olarak anılmaya en fazla layık olan önceki iki bölümde** tarif edilmiş bilgi tarzına ait üstün yetenektir. Sanat, şiir ve hatta felsefe alanındaki hakiki eserlere kaynaklık eden bu üstün yetenektir. İşte böyle bir bilgi tarzı Platon'un *idealarını* kendine *soyut* olarak değil de *sadece sezgisel* olarak anlaşılan haliyle konu edindiğinden dehanın özü *sezgi* bilgisinin (*sezgili* bilginin) enerjisinde ve kusursuzluğunda bulunmak zorundadır. Buna göre doğrudan doğruya sezgiden çıkan ve sezgiye hitap edenlere, dolayısıyla plastik ve resim sanatlarınınkilere (eğitici sanatlara), bundan başka, sezgilerini hayal gücüyle elde eden şiir sanatınınkilere en kati şekilde deha eseri denildiğini duyarız. İşte burada bile deha ile salt istidat arasındaki farklılık görülebilir. Doğal yetenek, sezgisel bilgiden çok çıkarımsal bilginin keskinliğinde ve çok yönlülüğünde bulunan bir meziyettir.*** Doğal yetenek sahibi kimse ötekilerden daha çabuk ve daha doğru düşünür; buna karşılık dâhi onların hepsinden farklı bir dünyayı sezer, her ne kadar buna onların da önünde bu-

* *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Band II, Kapitel, XXXI: *Vom Genie.*

** (Kapitel XXIX: *Von der Erkenntnis der Ideen*, Kapitel XXX: *Vom reinen Subjekt des Erkennens.*)

*** (Ya da: Doğal yeteneğin meziyeti sezgili bilgiden çok muhakemeli bilginin keskinliği ve çevikliğinde yatmasındadır.)

lunan bir dünyaya sadece daha derinlemesine bakarak ulaşırsa da, çünkü bu dünya onun aklına kendisini daha nesnel, dolayısıyla daha saf ve belirgin bir şekilde sunar.

Kaderi gereği akıl, güdülerin aracısından başka bir şey değildir ve dolayısıyla o eşyada asli biçimde irade ile doğrudan, dolaylı, mümkün ilişkilerin dışında hiçbir şeyi kavramaz. Neredeyse bütünüyle doğrudan ilişkiler aşamasında kaldığı hayvanların durumunda bu mesele bu yüzden en çok göze batar. İradeleriyle irtibatı olmayan şey hayvanlar için yok hükmündedir. Bu sebepten ötürü en zeki hayvanların bile fazlasıyla göze batan bir şeyin hiç farkında olmadıklarını ara sıra hayretle gözlemleriz; sözgelimi şahsımızda veya etrafımızda meydana gelen aşikâr değişiklikleri hiç yadırgamazlar. Normal insanların durumunda bunlara irade ile dolaylı, hatta mümkün ilişkiler de eklenir ve bunların toplamı faydalı bilginin bütününü oluşturur; fakat burada bile bilgi *ilişkilerle* sınırlı kalır. Bu yüzden sıradan kafalarda eşyanın bütünüyle saf ve nesnel tablosuna ulaşılmaz; çünkü irade tarafından mahmuzlanıp harekete geçirilmedikçe kavrayış gücü derhal yorulur ve takatsiz kalıp hareketsiz düşer. Çünkü o dünyayı tamamen nesnel biçimde kendi esnekliğinden ve *bir amaca bağlı olmaksızın* kavramak için yeterli enerjiye sahip değildir.

Buna karşılık bunun tersi vuku bulduğunda, yani zihnin tasarımları biçimlendirme gücü fazladan bir enerjiye sahip olduğunda, öyle ki bu durumda dış dünyanın saf, berrak, nesnel resmi kendisini *bir amaca bağlı olmaksızın* iradenin emelleri-niyetleri için yararsız bir şey olarak sunacaktır —ki bu kadarı bile ileri derecelerde rahatsızlık vericidir ve onlar için zarar verici hatta yıkıcı olabilir— işte bu durumda sıradışılık için en azından doğal bir eğilim zaten mevcuttur. Bu *deha* adıyla anılır, ki burada ira-

deye, yani bene yahut gerçek benliğe yabancı bir şeyin, deyiş yerinde ise dışarıdan işe karışan bir *geniusun* etkin duruma gelmiş olduğuna işaret edilir. Ne var ki mecaza, eğretilemeye başvurmadan konuşmak gerekirse, deha *iradeye hizmet* için –ki aslında sadece onun için meydana gelmiştir– gerekli olandan hatırı sayılır derecede daha güçlü bir gelişme kaydetmiş olan bilme melekesine dayanır. Dolayısıyla aslında fizyoloji, böyle bir ilave zihin etkinliğini ve onunla birlikte bu zihnin kendisini belli bir ölçüye kadar *monstris per excessum* içerisinde sınıflandırabilir, ki bilindiği üzere fizyoloji, *monstris per defectum* ile *monstris per situm mutatumu** aynı küme içerisinde değerlendirir. O nedenle deha ancak evrensel varoluş sahasında kullanılması halinde faydalı olabilecek sıradışı bir zekâ fazlalığına dayanır. Bu suretle o kendisini bütün insan ırkının hizmetine sunar, nasıl ki sıradan zekâ ait olduğu kişinin hizmetinde ise.

Meseleyi daha rahat anlaşılır kılmak için diyebiliriz ki eğer sıradan bir insan üçte iki irade üçte bir akıldan ibaretse deha bunun tersine üçte iki akıl üçte bir iradeden müteşekkildir. Bu, kimyadan alınan bir örnekle şöyle de açıklanabilir: Nötr bir tuzun bazı ve asidi, bunların her birindeki kökün diğerinde bunun tersi olan oksijene oranıyla ayrılır.** Dolayısıyla baz ya da alkali dediğimiz şey kendisinde kök oksijene göre baskın durumda olduğu için bazdır, asitse oksijen köke üstün olduğu için asittir.*** İşte irade ve akıl bakımından sıradan kişi ile

* (Sırasıyla aşırılık, kusur ve yanlış konum nedeniyle ortaya çıkan bozukluklar.)

** (Ya da: Her birinin oksijen köküne diğerinin aksi oranda sahip olması ile ayrılabilir.)

*** (Ya da: Dolayısıyla bir tuzun baz veya alkali olması şu şekilde olur: Eğer kendisinde kök oksijene göre baskın durumda ise baz, oksijen köke üstün ise asit olur.)

deha dediğimiz kimse arasında da tam olarak aynı ilişki vardır. Bunlar arasında, bütün tabiat ve etkinlikleri bakımından zaten aşikâr olan temel bir farklılık buradan kaynaklanır, fakat bu gerçekte başarılarında gün ışığına çıkar. Buna bir ayrım daha ilave edebiliriz, kimyevi maddeler arasındaki toplam zıtlık birbirlerine en güçlü benzerliği ve çekim gücünü oluştururken insan soyu için genellikle görülen bunun tam zıttıdır.

Bilgi gücündeki böyle bir fazlalığın sebebiyet verdiği ilk açılım kendisini büyük ölçüde gerçekten asli ve en temel bilgide, yani *sezgi* bilgisinde gösterir ve bir resimde yahut surette bunun tekrarını meydana getirir; böylelikle ressam ve heykeltıraş ortaya çıkar. Dolayısıyla bunlarda dâhiyane kavrayıştan sanatsal üretime giden yol en kısa yoldur; bu yüzden dehanın ve etkinliğinin bunlarda sergilendiği biçim en basiti, tasviri de en kolayıdır. Ama yine de her sanatta, hatta şiirde ve felsefede bile, her ne kadar bu durumlarda süreç o kadar basit değilse de, her türlü hakiki üretimin kökenlerini buldukları kaynak tam burada görülür.

Şimdi burada ilk kitapta ulaşılmış sonucu, yani her türlü sezişin salt duyulara ait olmayıp zihinsel olduğunu hatırlayalım. Eğer şimdi buna burada verilmiş olan açıklamayı ekler ve aynı zamanda geçen asır (on sekizinci yüzyıl) felsefesinin sezgiye dayalı bilgi melekesini "ruhun aşağı güçleri" arasında saydığını hesaba katarsak, döneminin diliyle konuşmak zorunda olan Adelung'un dehayı "ruhun aşağı güçlerinin kayda değer bir kaviliği" içerisine yerleştirmesini tamamıyla saçma ve anlamsız görmez ya da Jean Paul'ün *Vorschule der Äesthetik*'inde (Estetiğin Alfabesi) zikrederken takındığı acı alayı böylesine zikre değer bulmayız. Bu hayranlık uyandırıcı adamın yukarıda anılan eserinin sahip olduğu meziyetler ne kadar

büyük olursa olsun şu kadarına işaret etmeden geçmemeliyiz, her nerede göz önünde tutulan amaç genel olarak teorik tartışma ve eğitim ise, nükte teşhirine düşkün olan ve salt teşbihlerle ilerleyen anlatım yöntemi uygun olamaz.

Fakat her şeyden evvel eşyanın gerçek ve hakiki doğasının, hâlâ sınırlı bir tarzda da olsa, kendisini açıp ifşa ettiği *sezgi*dir. Bütün kavramlar, düşünülen her şey aslında soyutlamalardan, dolayısıyla sezgiden kısmi tasarımlardan ibarettir ve sadece düşünmemizin bir şeyi ayıklamasıyla oluşmuşlardır. Her derin bilginin, hatta gerçek bilgeliğin bile kökü eşyanın *sezgiyle* kavranışına dayanır. Bunu birinci kitabın eklerinde uzun uzadıya değerlendirmiştik. Bir *sezgisel* kavrayış her zaman her hakiki sanat eserinin, her ölümsüz fikrin hayat kıvılcımını elde ettiği doğum süreci olmuştur. Her ilk ve özgün düşünüş tasavvur halinde gerçekleşir. Buna karşılık safi *kavramlar*dan salt yetenek eserleri, safi akli tasavvurlar, taklitler ve genel olarak sadece içinde bulunulan anın ihtiyaçları ve çağdaş olaylar için tasarlanmış her şey meydana gelir.

Ama eğer sezgimiz her zaman şeylerin gerçek mevcudiyetine bağlı kalmış olsaydı malzemesi bütünüyle, şeyleri nadiren tam zamanında meydana getiren, onları nadiren düzgün biçimde tertip eden ve çoğu zaman bize onları hayli kusurlu suretler halinde sunan rastlantı ve tesadüfün hâkimiyet alanı içerisinde kalırdı. Bu sebepten ötürü hayatın anlamlı bütün resimlerini derinlere nüfuz eden bilginin ve anlamlı eserin hedeflerinin gereklerine göre –ki bu sayede başkalarına iletilebilecektir– istediği gibi tamamlamak, düzenlemek, genişletmek, sabitlemek, muhafaza etmek ve tekrar etmek için *hayal gücü* gereklidir. Dehanın vazgeçilmez bir aracı olarak hayal gücünün yüksek değeri bunun üzerine oturur.

Çünkü deha her bir nesneyi veya olayı resminin, şiirinin yahut düşünmesinin münasebetinin gereklerine göre kendisine canlı bir görünüm içerisinde ancak hayal gücü sayesinde sunabilir ve dolayısıyla taze gıdasını her zaman her türlü bilginin asli, birincil kaynağından, yani sezgiden devşirir. Kendisine hayal gücü gibi bir meleke bahşedilmiş kimse, eşyanın yalın gerçekliğinin ancak belli belirsiz, o da nadiren ve çoğu zaman da yanlış zamanlarda gösterdiği hakikatleri, deyiş yerinde ise, kendisine tam zamanında açığa vuran ruhları çağırabilir. Dolayısıyla onun karşısında doğuştan hayal gücüne sahip olmayan insanın durumu, keyfince dolaşan özgür, hatta kanatlı hayvana nispetle rastlantı ve tesadüfün kendisine getireceği şeyi beklemek zorunda olan kayasına sıkı sıkıya bağlı midyenin durumu gibidir. Çünkü böyle bir insan duyuların fiili kavrayışından başka seziş ya da kavrayış tanımaz; o gelinceye kadar bilginin çekirdeği değil sadece kabuk ve zarı olan kavramlar ve soyutlamalarla oyalanıp (onları kemirip) durur. Aritmetik ve matematik bir tarafa bırakılacak olursa esasen böyle birisi büyük bir şey başaramaz. Plastik sanatlara, resim ve şiir sanatına ait eserlere, keza tiyatro sanatındaki icralara, hayal gücüne sahip olmayanların, sayesinde bu kusuru mümkün olduğunca telafi edebilecekleri, hayal gücüne sahip olanların da sayesinde kullanımını kolaylaştırabilecekleri vasıta nazarıyla da bakılabilir.

Dolayısıyla her ne kadar dehanın kendine özgü ve asli bilgi tarzı *sezgi* bilgisiyse de tikel şeyler hiçbir şekilde onun bilgisinin gerçek konusunu, gayesini oluşturmaz; tersine bu, o tikel şeylerin içinde kendilerini dışa vuran *İdealar*dır (Platon), bunların nasıl anlaşılacağı 29. bölümde çözümlemişti.* Tikelde tümeli (evrensel olanı)

* (Sayfa 41'deki 2 numaralı dipnota bakınız.)

görmek dehanın ayırt edici temel özelliğidir, halbuki sıradan insan tikel olanda sadece tikeli görür; çünkü bu sıfatla gerçekliğe ait olan yalnızca odur, ki onun *irade*siyle bağı olan ve onu ilgilendiren tek şey gerçekliktir. Herhangi bir kimsenin tikel şeyde fiilen sadece tikeli ya da türün en tümeline kadar, az veya çok tümel bir şeyi sezip algıladığı ölçüde bunların düşüncesinin konusunu teşkil etmemesinin derecesi onun dehaya yaklaşmasının ölçüsünü verir. Buna uygun olarak dehanın gerçek konusu sadece genel olarak şeylerin asli tabiatı, onlarda tümel olan, yani bütünlüktür. Konusu gerçekte her zaman şeylerin yekdiğeriyle ilişkisinden ibaret olan modern bilimlerde tek olan fenomenlerin araştırılması doğal yeteneklerin sahasıdır.

Bir önceki bölümde ayrıntılı olarak gösterilmiş olan şey, yani *idealar*ın anlaşılması koşulunun bilenin bilgisinin *saf özne*si olması ve iradenin bütünüyle bilinçten kaybolması burada kendisini olabildiğince açık biçimde göstermektedir. Goethe'nin gözlerimizin önünde bir manzarayı canlandıran şarkılarının çoğundan ya da Jean Paul'ün tabiat tasvirlerinden elde ettiğimiz haz, bizim bu ruhların nesnelliğine, bir başka söyleyişle, onlarda tasavvur olarak dünyanın, irade olarak dünyadan ayrıldığı ve deyiş yerinde ise ondan kendisini bütünüyle çekip kopardığı saflığa, bu şekilde katılmamızdan kaynaklanmaktadır. Dehanın ulaştığı bilgi türü esas itibariyle her türlü istençten, iradeyle her türlü münasebetten arınmıştır ve dâhiyane eserlerin düşünüp tasarlama ya da keyfi seçimden kaynaklanmaması, bilakis dehayı burada bir tür içgüdüsel zorunluluğun sevk ve idare etmesi de bundan ileri gelir. Dehanın uyanışı, ilham saati, vecid yahut yücelme anı denen şey aklın bir an için iradeye

hizmetinden kurtulup, atalete yahut hissizliğe dalmasıyla değil, bilakis kısa bir süre için bütünüyle yalnız ve kendi isteğiyle etkin hale gelmesiyle özgürleşmesinden başka bir şey değildir. Akıl o zaman en yüce saflığına ulaşır ve dünyanın saf aynası haline gelir; çünkü kökeninden, yani iradeden bütünüyle ayrılmış olduğundan o şimdi kendisini *tek* bilinçte yoğunlaştırmış tasarım olarak dünyadır. İşte ölümsüz eserlerin ruhu, deyiş yerinde ise, bu tür anlarda doğmuştur. Buna karşılık her türlü tasarımsal (iradenin amaçlarına hizmet eden) düşünme durumunda akıl özgür değildir, çünkü onu yönlendiren ve ona konusunu buyuran aslında iradedir.

Çehrelerin büyük çoğunluğunda izleri belirgin olan sıradanlığın damgası, bayağılığın ifadesi gerçekte şuna dayanır: Bu çehrelerde bunların bilmelerinin istemelerine sıkı sıkıya bağlı olması, bu ikisini birbirine bağlayan sağlam zincir ve bundan ileri gelen, irade ve onun amaçlarıyla ilişki içerisinde olmadıkça şeyleri kavrama imkânsızlığı görünür hale gelir. Diğer taraftan bütün yüksek kabiliyet ve yetenek sahibi adamların birbirlerine (aynı ailenin mensupları olarak kabul edecek denli) aşikâr benzerliğini oluşturan dehanın ifadesi, yüzlerinde aklın iradenin hizmetinden özgürlüğünü, serazatlığı, bilmenin istemeye baskınlığını açık seçik biçimde okumamızda saklıdır. Istırabın her türü istençten-istemeden kaynaklandığı, beri tarafta bilme kendi içinde ve kendi başına ıstırapsız ve sakin-dingin olduğu için, bu onların iradenin ve onun ihtiyaçlarının hizmetine tabi olmayan yüksek alınlarına ve açık, nüfuz edici bakışlarına muhteşem bir görünüm, deyiş yerinde ise tabiatüstü, gayrı dünyevi sükûnet (asûdelik) verir. Zaman zaman bu sükûnet bozulur, çehrenin diğer unsurlarının, özellikle ağzın melan-

kolisiyle uyum içerisinde olur ve işte o zaman Giordano Bruno'nun şu vecizesi ile hedefini tam kalbinden vuracak şekilde tasvir edilebilir: *In tristitia hilaris, in hilaritate tristis.**

Zekânın kökü olan irade aklın her etkinliğine, iradenin hedeflerinin dışında herhangi bir şeye yönelmiş her ameliyesine karşıdır. Bu yüzden aklın, dış dünyanın tamamen nesnel ve derin kavranışına, ancak kendisini kökünden, her halükârda bir vakit için, kopardığında gücü yeter. İradeye bağlı (ve onun hizmetkârı) kaldığı sürece, kendi kaynaklarından hiçbir etkinliğe muktedir olamaz; irade (ilgi) uyandırıp harekete geçirmedikçe sersemlik-uyuşukluk içinde uyur. Bu olsa (yani irade harekete geçirse) bile o zaman yatkınlığı iradenin ilgisine göre şeylerin ilişkilerini bilmekten öteye geçmez.** Bu, ayrıca her zaman uyandırılması gereken ihtiyatkâr akılla, bir başka ifadeyle, istemeyle canlı bir şekilde uyarılan bir ruhla yapılır; fakat sırf bu yüzden eşyanın safi nesnel doğasını kavramaya gücü yetmez. Çünkü isteme ve hedefler onu öylesine tek yanlı hale getirir ki, şeylerde sadece bunlarla ilgili olanı görür ve geri kalan kısmen gözden kaybolur, kısmen de bilince bozulmuş, değiştirilmiş bir biçim içerisinde dâhil olur. Diyelim ki endişeli ve acelesi olan bir yolcu, Rhein ve kıyılarını bir çizgi ya da kalem darbesi, üzerindeki köprüyü de sadece bu çizgiyi kesen bir hat olarak görecektir. Kendi hedefleriyle dolu olan adamın kafasında dünya, bir savaş alanı taslağında güzel bir manzara nasıl görünürse o şekilde belirir. Elbette bunlar konunun daha iyi anlaşılması için ve-

* (Keder içerisinde neşe, neşe içerisinde keder.)

** (Ya da: ... o zaman başka bir şey için değil iradenin ilgisine göre şeylerin ilişkilerini bilmek için çok uygundur.)

rilmiş olan uç misallerdir; fakat iradenin en küçük uyarımı bile, onun neticesi olarak önemsiz, ama ona her zaman paralel olan bilginin bozulmasıyla neticelenir. Dünya gerçek rengi ve biçimiyle, tam ve doğru anlamıyla ancak aklın istemeden kurtulup, nesneler üzerinde özgürce hareket etmesi, irade tarafından mahmuzlanıp harekete geçirilmese bile yine de güçlü kudretli biçimde etkin olması halinde görünebilir. Bu hiç şüphe yok aklın tabiatına ve kaderine aykırıdır; dolayısıyla bir ölçüde gayrı tabii ve bu yüzden fevkalade seyrek rastlanan bir durumdur. Fakat *dehanın* gerçek doğası tam da burada saklıdır ve bu durum sadece bunda yüksek bir derecede ve bir müddet için gerçekleşir, halbuki geri kalanlarda sadece yaklaşık ve istisnai olarak görünür. Jean Paul (*Vorschule der Aesthetik*, 12. bölüm) dehanın özünü *yansıtıcılık*a* yerleştirirken bunu burada tartışılmış olan anlamda alıyorum. Dolayısıyla sıradan kimse iradesiyle ait olduğu hayatın hayhuyu ve koşuşturması içinde kaybolmuştur; onun aklı hayatın eşya ve olaylarıyla doludur, ama o nesnel anlamları bakımından bu şeylerin ve hayatın zerrece farkında değildir; nasıl ki Amsterdam emtia alım satım borsasında bir tüccar, komşusunun söylediğini mükemmelen işitir ve anlar, ama denizin uğultusunu andıran ve dışarıdan bakan gözlemciyi şaşkın bırakan bütün alım satımın hiç aralıksız devam eden homurtusunu hiç işitmezse. Beri yandan dehanın zekâsı iradeden ve dolayısıyla kişiden kopmuştur; bunları ilgilendiren şey ondan dünyayı ve şeylerin kendilerini gizlemez; tam tersine o bunların açık se-

* [: *die Be*sonnen*heit*, maalesef Türkçe'de bu birlikteliği muhafaza etmek mümkün değil, dolayısıyla aynı zamanda *"derin düşünme-tefekkür hali*ne" diye de anlamak gerekir.]

çlk farkındadır ve bunları kendi içinde ve kendi başlarına nesnel sezgiyle kavrar; o bu anlamda *yansıtıcı*dır.

Ressamın tuvali üzerine gözlerinin önündeki tabiatı aslına sadık biçimde yeniden canlandırmasını ve şairin soyut kavramlar sayesinde seziş-kavrayış anını ifade ederek ve dolayısıyla onu açık bilince getirerek tam ve doğru şekilde yeniden uyandırmasını mümkün kılan bu *yansıtıcılık*tır; benzer şekilde başkalarının sadece hissettiği her şeyi onun sözcüklerle dile getirmesini mümkün kılan da aynı şeydir. Hayvan hiçbir yansıtıcılığa sahip olmaksızın yaşar. Onun bilinci vardır, bir başka söyleyişle o kendisini, rahatını ve acısını ve ilave olarak bunlara sebebiyet veren şeyleri bilir. Bununla beraber onun bilgisi her zaman öznel kalır; hiçbir zaman nesnelleşmez. Bu bilgi dâhilinde vuku bulan her şey hayvan için tabii-zaruri olarak görünür ve bu yüzden asla üzerinde durulacak mevzu (tasvir konusu) yahut mesele (tefekkür konusu) haline gelemez. Bu sebepledir ki onun bilinci tamamen *içkin*dir. Sıradan insanın bilinci elbette aynı türden değildir, ama yine de ona yakın bir mahiyete sahiptir, çünkü onun eşyayı ve dünyayı kavrayışı da esas itibariyle özneldir ve baskın biçimde içkin kalır. O dünyadaki şeyleri kavrar, fakat dünyayı değil; kendi eylemlerini ve ıstıraplarını kavrar, fakat kendisini değil. Buna göre, bilincin açıklığı-berraklığı sınırsız aşama-derecelerde genişlerken yansıtıcılık gittikçe daha fazla ortaya çıkar; bu suretle zaman içerisinde o noktaya gelir ki, her ne kadar nadir olarak ve keza fevkalade farklı açıklık derecelerinde de olsa şu soru bir şimşek gibi zihninden geçer: "Nedir bütün bunlar?" ya da: "Bunlar gerçekte *nasıl* oluşmuşlardır?" Eğer birinci soru büyük açıklığa ulaşır ve sürekli olarak varlığını hissettirirse bu filozofu ortaya

çıkaracaktır ve tam olarak aynı şekilde diğer soru da sanatçı ya da şairi. Dolayısıyla bu ikisinin yüksek mesleği kökünü, öncelikle, dünyanın ve kendilerinin bilincinde oldukları ve böylelikle bunlar üzerine derin düşünceye ulaştıkları açıklıktan-berraklıktan kaynaklanan yansıtıcılıkta bulur. Fakat bütün süreç aklın üstünlüğüyle kendisini köken itibariyle boyunduruğu altında bulduğu iradeden bir müddet kurtarmasından kaynaklanır.

Deha ile ilgili bu düşünceler, bütün varlıklar sahasında gözlemlenebilir olan *irade ve akıl arasındaki sürekli genişleyen ayrılık* hakkında 22. bölümde* yapılan açıklamayla ilave düşünceler olarak yakından ilgilidir. Bu ayrılık en yüksek derecesine muhakkak ki dehada ulaşır, onda akıl kökünden, yani iradeden kendisini büsbütün koparacak noktaya varmıştır, öyle ki akıl artık bütünüyle özgürdür, bu özgürlük sayesinde *tasavvur olarak dünya* her şeyden evvel tam nesnelleşme noktasına ulaşır.

Şimdi dehanın bireyselliği hakkında birkaç söz daha edelim. Cicero'ya göre (*Tusc.* 1:33) Aristoteles zaten işaret etmiştir: *Omnes ingeniosos melancholicos esse;*** bu hiç kuşkusuz Aristoteles'in *Problemata*daki 30, 1 numaralı pasaja göndermede bulunur. Goethe de der ki:

Meine Dichtergluth war sehr gering,
So lang ich dem Guten entgegenging:
Dagegen brannte sie lichterloh,
Wann ich vor drohendem Nebel floh.
Zart Gedicht wie Regenbogen,
Wird nur auf dunkeln Grund gezogen:

* (*Die Welt als Wille und Vorstellung*, Band II, Kapitel 22: *Objektive Ansicht des Intellekts.*)

** (Bütün dâhiler kasvetlidir.)

Darum behagt dem Dichtergenie,
*Das Element der Melancholie.**

Bu şu şekilde izaha kavuşur: İrade hiç ara vermeksizin akıl üzerindeki asli hâkimiyetini yeniden ileri sürdüğünden, akıl gayrı müsait şahsi koşullar içerisinde böyle bir hâkimiyetin boyunduruğundan daha kolay sıyrılır, çünkü akıl belli bir ölçüde kendisini oyalamak için ters koşullardan kolaylıkla yüz çevirir. O zaman akıl kendisini daha da büyük bir enerjiyle yabancı dış dünyaya yöneltir ve böylelikle daha kolay biçimde bütünüyle nesnel hale gelir. Uygun şahsi koşullar tam tersi bir etkiye sahiptir. Bununla beraber genel olarak dehaya eşlik eden, onu bir gölge gibi takip eden melankoli şu gerçekten kaynaklanır: Akıl yaşama-iradesini ne kadar parlak bir şekilde aydınlatırsa, içinde bulunduğu durumun sefaletini, perişanlığını o ölçüde berrak bir şekilde idrak eder. Yüksek kabiliyet ve istidatlara sahip ruhlarda böylesine sık gözlemlenen kasvet eğilimi simgesini, zirvesi çoğu kez bulutlarla kaplı olan Mont Blanc'da bulur. Fakat zaman zaman, özellikle sabahleyin erken saatlerde, bulutların örtüsü parçalanır ve güneş ışığıyla kızıllaşmış dağ bulutların üzerindeki semavi yükseklikten Chamonix'e bakar, işte o zaman herkesin yüreğini derinden derine kıpırdatıp heyecanlandıran bir manzara haline gelir. Çoğu zaman kasvet içerisinde olan deha da böyledir,

* (Şiir ateşim çok sönüktü
İyi ile karşılaştığım sürece;
Halbuki bütün bir alev kesildi
Tehditkâr dumandan kaçıp kurtulduğumda.
Nefis şiir gökkuşağına benzer
Ki ancak karanlık bir zemin üzerine çizilir,
Onun içindir ki şairin dehası
Zevk duyar melankoli unsurundan.)

öyle bir zaman gelir ki, daha önce tasvir edilmiş olan kendine özgü sükûnetini-sevincini gözler önüne serer, bu sadece onun için mümkün olan ve ruhun en kusursuz nesnelliğinden kaynaklanan bir şeydir. Sanki bu göz kamaştıran bir ışık pırıltısı gibi yüksek alnına yayılır; *in tristitia hilaris, in hilaritate tristis.**

Bütün beceriksizler sonunda, akılları iradeye çok sıkı biçimde bağlı olduğundan ve ancak iradenin mahmuzuyla etkin hale gelip tamamen onun hizmetinde kaldığı için beceriksizdirler. Dolayısıyla bunların kişisel hedeflerin dışında başka hiçbir şeye gücü yetmez. Bunun tabii neticesidir ki kötü resimler, manasız ruhsuz şiirler, anlam ve derinlikten yoksun ve çok kere düzmece felsefe taslakları, safsata ve yanıltmacalar meydana getirirler. Zira onlar için mühim olan kendilerini yüksek mevkilerdeki kimselere ikiyüzlü sahtekârlıkla tavsiye etmektir. Dolayısıyla bütün düşünceleri ve eylemleri şahsidir ve bundan ötürü onlar olsa olsa yapmacık suni üsluplarla başkalarının hakiki ve halis eserlerinde dış, arızi ve keyfi olanı kendilerine mal etmede başarılı olurlar. Çekirdek yerine kabuğu kavrarlar, ama yine de her şeye ulaştıklarını, hatta bu eserleri aştıklarını zannederler. Eğer başarısızlık gizlenemeyecek kadar aşikârsa çokları iyi niyetleriyle sonunda başarıya ulaşacaklarını umut eder. Fakat bunu imkânsız kılan tam da bu iyi niyettir, çünkü bu sadece kişisel amaçlara götürür; ne var ki bunlara göre ne sanatın, ne şiirin, ne de felsefenin ciddiye alınacak bir tarafı vardır. Bu yüzden kendi kendilerinin yolunu keserler (ışığına mani olurlar) ifadesi bilhassa böyle adamlar için geçerli bir ifadedir. Bir kimseyi halis ve hakiki eserler verebilir kılacak olanın sadece ira-

* (Keder içerisinde neşe, neşe içerisinde keder.)

denin ve onun bütün tasarılarının hâkimiyet boyunduruğunu kırıp parçalamış ve böylelikle özgürce hareket eder hale gelmiş akıl olduğu hususunda hiçbir fikirleri yoktur, çünkü gerçek ciddiyeti, vakarı, kaale alınmaya değer önemi bahşeden odur ve onlar için bu iyi bir şeydir, aksi halde kendilerini suya atarlardı. *Ahlak*ta *iyi niyet* her şeydir, fakat *sanat*ta hiçbir şey; çünkü sanat (*Kunst*) sözcüğünün zaten gösterdiği gibi, önemli olan sadece ve sadece *yetenek*tir (*können*).

Nihayetinde bir insanın gerçek *öneminin-vakarının** nerede aranması gerektiği başlı başına bir meseledir. Neredeyse herkes için bu sadece kendisinin ve ailesinin iyiliğinde-gönencinde aranmalıdır. Bu yüzden onlar başka bir şeyi değil, bunu destekleyip geliştirecek bir durumdadırlar, çünkü hiçbir kararlılık, hiçbir keyfi ya da kasti çaba, asıl hakiki, derin vakarı bahşetmez veya onun yerini tutmaz ya da onu daha doğru bir şekilde donatmaz. Çünkü o her zaman tabiatın onu yerleştirdiği yerde kalır; fakat onsuz her şey ancak yarı yarıya gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla aynı sebepten ötürü dâhiler çoğu kez kendilerinin rahatına-refahına çok fazla dikkat etmezler. Nasıl ki kurşun bir sarkaç her zaman bir kütleyi böyle bir sarkaç tarafından belirlenen çekim merkezinin gerektirdiği konuma geri getirirse, insanın gerçek ciddiyeti-ağırbaşlılığı da her zaman aklının gücünü ve dikkatini gerisin geri *saklı bulunduğu yer*e çeker; o diğer her şeyi *gerçek ciddiyet göstermeksizin* takip eder, uğraşı konusu yapar.

Bu yüzden ancak fevkalade seyrek rastlanan ve sıradışı olan insanlar eşyanın ve dünyanın asli unsurunu ve dolayısıyla en yüksek hakikatleri kavrayacak ve bir ölçü-

* (: *der Ernst*, aynı zamanda ciddiyet, ağırbaşlılık, vehamet vb.)

de onları yeniden canlandırabilecek bir konumdadırlar, ki onların gerçek ciddiyeti-vakarı şahsi ve pratik olanda değil, fakat nesnel ve teorik olanda bulunur. Çünkü kişiye ait böyle bir vakar-kıymet kendisinin dışında *nesnel olan*la ilgili olduğundan insan tabiatına yabancı bir şey, gayrı tabii, kelimenin gerçek anlamında tabiatüstü bir şeydir. Fakat ancak onunla bir insan *büyük*tür ve dolayısıyla onun meydana getirdiği veya hâsıl ettiği şey işte o zaman kendisinden farklı olan, onu hâkimiyeti altına almış olan bir *genius*a bağlanır. Böyle bir insan için resmi, şiiri, yahut düşünmesi bir *amaç*tır; başkası için bir *araç*tır. Bu başkaları ona *kendi çıkarları için* bakarlar ve kural olarak onu nasıl geliştireceklerini gayet iyi bilirler, çünkü onlar gizli kapaklı yollardan çağdaşlarının tevecc ühlerini kazanmaya çalışırlar ve onların ihtiyaçlarına ve keyiflerine kul köle olmaya hazırdırlar. Bu yüzden onlar genellikle uygun koşullar içerisinde yaşarlar; halbuki deha çoğu kez berbat koşullar içerisinde sefil ve perişan yaşar. Çünkü o kendi kişisel refah ve rahatını *nesnel* amaca feda eder; onun böyle yapmasının tek nedeni elinden başkasının gelmemesidir, çünkü onun vakar ve ciddiyeti burada yatar. Onlar tam tersine hareket ederler, bu yüzdendir ki onlar *küçük*tür; ama o *büyük*tür. Bundan dolayı onun vücuda getirdiği eser bütün çağlar ve zamanlar içindir, ama onun tanınması genellikle ancak sonraki kuşaklarla başlar; *onlar* kendi zamanları içinde yaşayıp kendi zamanları ile birlikte ölürler. Genelde büyük olan sadece odur, ki ister pratik ister teorik olsun eserinde *kendi ilgi-çıkarının peşinde koşmaz*, fakat sadece *nesnel* bir amacı *takip eder*. Bununla beraber günlük hayat içinde bu hedef ya da amaç yanlış anlaşıldığında ve bu yanlış anlaşılma sonucunda bir suç teşkil

etmesi halinde bile o böyledir. Her türlü koşulda onu *büyük* yapan, onun *kendisini ve kendi çıkarını takip etmemesi*dir.

Buna karşılık kişisel amaç veya hedeflere yönelmiş her eylem veya her çaba *küçük*tür, çünkü bu şekilde eyleme etkinliğe sürüklenen kimse sonunda kendisini ancak kendi geçici ve önemsiz kişiliği içinde bilir ve bulur. Beri yandan büyük diye o kimseye derler ki kendisini her şeyde ve dolayısıyla bütün içinde bilip tanır; o başkaları gibi sadece kendi küçük âlemi içinde yaşamaz, dahası onun yurdu büyük âlemdir. Bu yüzden bütündür onu ilgilendiren ve onu anlatmak, onu açıklamak ya da günlük hayat içinde onun üzerinde etkinlikte bulunmak için onu kavramaya çalışır. Çünkü onun için o yabancı değildir; onun kendisini ilgilendirdiğini, tasalandırdığını hisseder. Dünyasının bu şekilde genişlemesinden dolayı *büyük* denir ona. Dolayısıyla bu yüce sıfat herhangi bir anlamda hakkıyla sadece gerçek kahramana ve dehaya mahsustur; bu insan tabiatına ters olmakla beraber onların kendi çıkarlarının peşinde koşmadıkları ve kendileri için değil, fakat herkes ve her şey için yaşadıkları anlamına gelir. İşte nasıl ki büyük çoğunluk *her zaman* gözle görülecek kadar aşikâr biçimde küçükse ve *asla* büyük olamazsa tersi de, yani bir kişinin her bakımdan, bir başka ifadeyle, sürekli olarak ve her lahzada büyük olması da mümkün değildir.

Denn aus Gemeinen ist der Mensch gemacht,
*Und die Gewohnheit nennt er seine Amme.**

Dolayısıyla her büyük adam ister istemez yine de çoğu kez sadece kişi olacak, sadece *kendisini* göz önünde

* (Çünkü insan bayağı çamurdan yaratılmıştır
Ve ananeye dadısı nazanyla bakar o.)

bulunduracaktır ve bu kaçınılmaz olarak onun ***küçük*** olacağı anlamına gelir. Şu çok doğru "kimse hizmetkârı için kahraman değildir" sözü buna dayanır, hizmetkârın kahramanı nasıl değerlendireceğini bilmemesine değil; Goethe *Wahlverwandtschaften*'de (2. Cilt, 5. bölüm) bunu Ottilie'nin birdenbire aklına geliveren bir fikir haline getirir.

Deha kendi kendisinin ödülüdür; çünkü bir kimse için mümkün olan en iyi kaçınılmaz olarak kişinin kendisi için olacaktır. "Her kim bir yetenekle, bir yetenek *için* doğmuşsa en iyi hayatı onun içinde bulur" der Goethe. Geriye dönüp eski zamanların büyük bir adamına baktığımızda, "Ne kadar şanslı ki bugün bile hâlâ hayranlığımızı uyandırmaktadır" diye değil, fakat "Bir ruh kendinde bulduğu haz ve coşku içerisinde ne kadar büyük şansa sahip olmuş olmalı ki, ondan arta kalan izlerden yüzyıllar hoşlanmaktadır" diye düşünmeliyiz. Kıymet şöhrette değil, fakat şöhretin sayesinde geldiği şeyde saklıdır ve haz ölümsüz çocukların üretiminde yatar. Dolayısıyla ölümden sonra gelen şöhretin boşluğunu onu elde edenin tadını çıkaramayacağından hareketle ispata çalışanlar, kıskançlık dolu bakışlarla gözünü komşusunun avlusundaki birine dikmiş adama bir yığın istiridye kabuğunun faydasızlığını büyük bilgelikle ispata kalkan ukala ile karşılaştırılmalıdır.

Dehanın gerçek tabiatına dair yapmış olduğumuz açıklamaya uygun olarak (belirtmemiz gerekir ki bu) gerçek kaderi iradenin hizmetkârı olmak olduğu halde kendisini bu hizmetten kendi işini takip etmek, kendi amacı doğrultusunda etkin olmak uğruna kurtarmış olan akla dayandığı kadarıyla doğaya aykırıdır. Dolayısıyla deha kendi kaderine sadakatsiz hale gelmiş olan bir akıldır; onunla bağlantılı olan zarar ve sakıncalar buna dayanır.

Biz şimdi dehayı aklın daha az kararlı üstünlüğü ile karşılaştırarak bunlar hakkında yapılacak bir değerlendirmenin yolunu hazırlıyoruz.

İradesinin hizmetine sıkı sıkıya bağlı olan ve dolayısıyla gerçekte sadece güdülerin algılanması ve üstlenip işlenmesi ile meşgul olan sıradan insanın aklı ile kukla iplerinin ağı arasında bir bağ kurabiliriz; öyle ki dünya tiyatrosunun sahnesini işgal eden kuklaların her biri karmaşık ve iç içe geçmiş bu ip ağı sayesinde oynatılır. Çoğu insanın yavan, sıkıcı, ağırbaşlı vakarı buradan kaynaklanır, ki ancak asla gülmeyen hayvanlarınki bunu geçebilir. Buna karşılık gem vurulmamış aklıyla deha ünlü Milano kukla gösterisinin büyük kuklaları arasında oynayan kanlı canlı insanla karşılaştırılabilir. Bu insan onların arasında her şeyi kavrayıp anlayacak ve dolayısıyla localardan oyunu seyretmek üzere bir müddet sahneyi seve seve terk edecek tek kişi olacaktır; bu dehanın yansıtıcılığıdır.

Fakat neredeyse bilge diyebileceğimiz fevkalade zeki ve akıllı insan bile dehadan oldukça farklıdır ve aslında o zekâsı *pratik* bir eğilimi muhafaza ettiği için böyledir. Onun zekâsı bütün amaçların ve araçların en iyisinin seçimiyle ilgilidir; bu yüzden iradenin hizmetinde kalır ve dolayısıyla tabiatla gerçekten ve hakiki manada uyum içinde bulunur. Romalıların *gravitas* diye tarif ettikleri sağlam, pratik hayat ciddiyeti zekânın kendisini ilgilendirmeyen şeylerin peşinde aylak ve amaçsızca dolaşmak için iradenin hizmetini terk etmemesine dayanır. Bu dehanın koşulu olan irade ve zekâ ayrılığını kabul etmez. Pratik dünyada büyük başarılar için uygun, yetenekli hatta seçkin insan bu kimliğini şüphesiz iradesini keskin bir şekilde uyaran ve onu bunların kendi aralarındaki bağlantıları ve ilişkileri tekdüze araştırmaya sevk

eden nesnelere-olaylara borçludur. Dolayısıyla onun zekâsı iradesiyle sıkı bir münasebet içerisinde gelişmiştir. Buna karşılık dehanın ruhu önünde, nesnel kavranışı içinde dünyanın fenomeni, kendisine yabancı bir şey, bir düşünme objesi olarak yüzer ve istemesini bilinçten uzaklaştırır. *İşler*e yatkın kabiliyet ile *eserler*e yatkın kabiliyet arasındaki fark bu noktaya dayanır. Sonuncusu bir bilgi nesnelliği ve derinliği talep eder, ki bu da aklın iradeden tam ayrılığını gerekli kılar. Halbuki ilki bilginin uygulamasını, zihin açıklığını, karar verme çabukluğunu ve sebatkârlığı talep eder ve bunlar zekânın sürekli olarak iradenin hizmetinde koşmasını gerekli kılar.

Akıl ile irade arasındaki bağın gevşediği durumda akıl kendi doğal kaderinden yüz çevirecek, iradenin hizmetini savsaklayıp ihmal edecektir. Sözgelimi bir aciliyet durumunda bile serbestliğini koruyacak ve muhtemelen ona mevcut yakın tehlikenin kişiyi tehdit ettiği çevreyi pitoresk izlenimine göre algılamaktan başka bir seçenek bırakmayacaktır. Buna karşılık akıllı ve anlayışlı insanın zekâsı her zaman kendisine verilen görevin başındadır ve şartlara ve onun icap ettirdiklerine yönelir. Dolayısıyla böyle bir adam bütün durumlarda iş için uygun olan ne ise onu seçer ve yerine getirir. Bu sebepten ötürüdür ki o dehanın açık olduğu tuhaflıklara, kişisel yanlışlara, sürçmelere ve hatta budalalıklara kesinlikle düşmeyecektir. Deha bunlara aklı yalnız iradenin kılavuzu ve gözcüsü olarak kalmadığı, fakat az ya da çok tamamen nesnel olana dalıp gittiği için maruz kalır. Tasso ve Antonio arasındaki tezatta Goethe, burada soyut olarak tarif-tasvir edilmiş olan, birbirinden bütünüyle farklı iki kabiliyet türünün yekdiğerine karşı arz ettiği zıtlığı somut bir şekilde gözlerimizin önüne sermiştir.

Sık sık tanık olunmuş olan deha ile çılgınlık arasındaki yakınlık öncelikle, tabiata aykırı olsa da deha için birincil özellik olan, aklın iradeden bu ayrılığına dayanır. Fakat bu ayrılığın kendisi hiçbir surette dehaya, daha düşük bir irade yoğunluğunun eşlik etmesine bağlanamaz, bilakis onu şiddetli ve tutkulu kişilik şekillendirip koşullandırmıştır; tam tersine bu pratik manada seçkin insanın, işlerin adamının, sadece güçlü bir irade için gerekli olan tam, bütün ölçek zekâya sahip olmasına bağlı olarak açıklanmalıdır, halbuki çoğu insan bundan bile yoksundur. Ne var ki deha hiçbir iradenin hizmeti için gerekli olmayacak kadar bütünüyle sıradışı, gerçek bir zekâ taşkınlığına dayanır. Bu sebepten ötürü halis ve hakiki eserlerin adamı işlerin adamından bin kere daha seyrek rastlanır birisidir. Bu sıradışı zekâ taşkınlığı sayesindedir ki irade karşısında belirgin üstünlüğünü elde edip kendisini iradenin hizmetinden kurtarır ve kökenini unutarak kendi gücü ve esnekliği içerisinde özgürce etkinlikte bulunur. Dehanın eserleri bu kaynaktan fışkırır.

Bundan başka deha özgür aklın, bir başka söyleyişle iradenin hizmetinden serbestliğini kazanmış zekânın çalışmasına dayanır; bu keyfiyetin tabii bir neticesidir ki dehanın eserleri faydalı amaca hizmet etmezler. Dehanın eseri müzik, felsefe, resim ya da şiir olabilir; bunların kullanım ya da getiri değeri sıfırdır. Yararsızlık ve kazanç getirmezlik dehanın eserlerinin ayırt edici özelliklerinden biridir; bu onların soyluluğunun alametifarikasıdır. Diğer bütün insani eserler sadece hayatımızı idame ettirmek ya da rahata erdirmek için vardır; bunun tek istisnası az önce tartıştıklarımızdır; sade bunlar kendi adına, kendi amacı için vardır ve bu anlamda varoluşun çiçeği ya da net kazancı olarak değerlendirilmelidir. Bu yüzden yüreğimiz onların verdiği haz ve coşkuyla sevinç

ve mutluluk içinde yüzer, çünkü ihtiyaç ve sefaletin kıskacındaki bu yeryüzünün kurşuni atmosferinden böylelikle sıyrılırız. Ayrıca yine bununla benzeşim içerisinde, güzelin nadiren yararlı olanla birleştiğini görürüz. Uzun ve narin ağaçlar meyve vermez, meyve ağaçları ufak tefek, bodur ve çirkindir. Katlı bahçe gülü meyve vermez, fakat küçük, vahşi, neredeyse kokusuz güldür onun bağrından çıkarıp sunduğu. En güzel binalar, kullanışlı, işe yarar binalar değildir; bir tapınak barınacak bir mesken değildir. Çoğu sıradan kimselerin yatkın olduğu yararlılıktan başka vasfı bulunmayan işlerde kullanılmaya zorlanan yüksek, nadir zihinsel melekelere sahip bir kimse bir mutfak kabı olarak kullanılan üzeri en güzel resimlerle bezeli değerli bir vazo gibidir ve yararlı adamları dâhilerle karşılaştırmak tuğlaları elmaslarla karşılaştırmak gibidir.

Bu yüzden hayat adamı aklını sadece tabiatın belirlediği kadere uygun olarak, yani şeylerin kısmen birbirleriyle, kısmen bilen kimsenin iradesiyle ilişkilerini kavramak için kullanır. Buna karşılık deha aklını kendisi için belirlenmiş kaderin tam tersine, şeylerin nesnel tabiatını anlamak için kullanır. Bu yüzden aklı kendisine değil, bir anlamda açıklamasına katkıda bulunacağı dünyaya aittir. Bu bağışa sahip olanlar için bundan ister istemez pek çok türde *zarar ve sakıncalar* doğacaktır. Zira genel olarak aklı kendisi için oluşturulmamış bir amaç için kullanılan her aracın durumunda ister istemez ortaya çıkacak olan kusurları gösterecektir. Öncelikle o deyiş yerinde ise iki efendinin hizmetkârı olacaktır, çünkü kendi amaçlarını takip etmek için bulduğu her fırsatta kendisini kaderine uygun hizmetten kurtarmaya çalışır. Böylece iradeyi çoğu kez zamansız ve uygun olmayan biçimde yüzüstü bırakır; bundan dolayı böyle bir bağışa

sahip kimse az veya çok hayat için yararsız-uygunsuzdur; doğrusunu söylemek gerekirse davranışlarıyla zaman zaman bize kaçıkları hatırlatır. Demek oluyor ki genişleyip zenginleşmiş bilgi gücüyle o şeylerde tikel olandan çok tümel olanı görecektir, halbuki iradenin hizmetinin gerekleri esas itibariyle tikelin bilgisini talep eder. Yine bu tam, olağanüstü derecede gelişmiş bilgi gücü ara sıra kendisini birdenbire bütün enerjisiyle iradenin işlerine ve mutsuzluklarına döndürdüğünde, bunları bütün canlılığıyla kolayca kavrayacak, her şeyi bütün parlaklığıyla, göz kamaştırıcı renkler içinde ve tuhaf denecek derecede abartılı bir biçim içerisinde görecektir ve böylece o kimse aşırılıkların pençesine düşer. Aşağıda söylenecekler bunun daha ayrıntılı biçimde açıklanmasına yardım edebilir.

Hangi türden olursa olsun bütün büyük teorik başarılar, zihninin bütün güçlerini tek bir noktaya yoğunlaştırmış yazarların eseridir. O bunları tek bir nokta etrafında düğümler ve o nokta üzerinde öylesine sağlam, canlı ve dikkatin başka bir şeye dağılmasına engel olacak biçimde yoğunlaştırır ki dünyanın bütün kalanı onun için görüntüden kaybolur ve peşine düştüğü şey onun için kendi başına bütün gerçekliği doldurur. Dehanın ayrıcalıklarından birini oluşturan tam da bu büyük ve güçlü yoğunlaşmadır ve bu kimi zaman kendisini, gerçek nesnelerin, günlük hayatın olaylarının durumunda bile gösterir. Böyle bir odağın altına yerleştirildiğinde bunlar öylesine muazzam boyutlara ulaşarak büyütülürler ki güneş mikroskopunun altında bir fil kaidesinin büyüklüğüne erişen pire gibi görünürler. Bunun neticesi yüksek yeteneklere sahip kimselerin önemsiz şeylerle kimi zaman çok değişik türden heyecanlara kapılmalarıdır. Başkaları için böylesi heyecanlar anlaşılmazdır, çünkü onlar böyleleri-

ni, sıradan insanların kılını bile kıpırdatmayacak şeylerle kederе, neşeye, kaygıya, korkuya, öfkeye vs. kapılmış kimseler olarak görürler. Bu yüzden deha *soğukkanlılık*tan veya *ağırbaşlılık*tan yoksundur, bu etrafımızdaki şeylere baktığımızda, özellikle mümkün hedeflerimiz bakımından, gerçekte bu şeylere ait olanlardan fazlasını görmememize dayanır; bu yüzdendir ki soğukkanlı veya ağırbaşlı bir adam bir dâhi olamaz. Az önce sözü edilen sakıncalara olağanüstü derecede genişlemiş sinir sistemi ve beyin yapısının gerekli kıldığı aşırı duyarlılık da eklenmelidir; esasen bunun istemenin şiddetli ve tutkulu haliyle birleştiğini görürüz, ki bu da aynı şekilde dehanın bir koşuludur ve kendisini fiziksel olarak nabız atışının enerjikliğiyle dışarı vurur. Bütün bunlardan kolaylıkla mizaç ölçüsüzlüğü, duygu ve heyecanların ateşliliği, baskın melankolinin etkisi altında ruh halinin çabuk değişkenliği ortaya çıkar ki Goethe bunu bize *Tasso*'da sunmuştur. Yetenekleri bakımından dengeli sıradan insanın sergilediği makullük, sakin dinginlik, etraflı tetkik, tam kesinlik ve davranış düzenliliği nerede, dehanın ölümsüz eserlerin döl yatağı olan kâh hayallere dalmış, kâh derin düşünceler içinde kaybolmuş, kâh kendisini tutkulu heyecanların ateşine kaptırmış hali nerede!

Bütün bunların beraberinde getirdiği bir sonuç da dehanın esas itibariyle bu dünyada yalnız yaşamasıdır. O bu dünyada kendisine benzeyen birisine rast gelemeyecek kadar nadir bulunur ve geri kalanlardan onları dost edinemeyecek kadar farklı olan birisidir. Onların arasında hâkim olan istemedir, onun içinse bilme; bu yüzden onların neşeleri ve zevkleri ona uymaz, onunki de onlara. Onlar sadece ölümlü varlıklardır ve sadece kişisel ilişkiler içerisindedirler; halbuki o aynı zamanda saf akıldır ki, bu hüviyetiyle insanlığın tümüne aittir. Ana yur-

dundan, yani iradeden ayrılmış olan ve ancak buraya zaman zaman dönen aklın düşüncesinin takip ettiği yol çok geçmeden, köküne kaynağına sıkı sıkıya bağlı olan sıradan aklın düşüncesinin yolundan her bakımdan ayrılacaktır. Bu sebepten ötürü ve adımların eşitsizliğinden dolayı serbest akıl başkalarıyla fikir alışverişinde bulunmaya, yani sohbet etmeye elverişli değildir; onlar ondan ve onun ezici üstünlüğünden ne kadar az zevk duyuyorlarsa o da onlardan o kadar az haz edecektir. Bu yüzden onlar emsalleriyle kendilerini daha rahat hissederler, o da kendi dengiyle sohbet etmeyi tercih eder, her ne kadar genellikle bu muhtemelen onların arkasında bıraktıkları eserler aracılığıyla olsa da. Bu yüzden Chamfort çok haklı olarak şunları söyler: *Il y a peu de vices qui empêchent un homme d'avoir beaucoup d'amis, autant que peuvent le faire de trop grandes qualités.**

* {Etrafında lüzumundan fazla insanın dolaşmasından yakınıyorsa kişi, bilsin ki çok az kusur büyük niteliklere sahip olmak kadar alıkor onu bunlardan.}

SANAT VE SEÇKİNLİK*

Sadece felsefe değil, güzel sanatlar da aslında varoluş meselesinin çözümü için çalışır. Çünkü bir kere dünyanın safi tefekkürüne kendisini veren her ruhta, her ne kadar gizli ve bilinçsiz de olsa, eşyanın, hayatın ve varoluşun hakiki doğasını anlama arzusu uyanmıştır. Zira esasen akıl için, bir başka deyişle iradenin emellerinden (peşinde koşup durduğu şeylerden) kendisini kurtarmış ve bu yüzden saflaşmış olan bilmenin öznesi için alakaya değer olan sadece budur; nasıl ki salt birey olarak bilen özne için iradenin emelleri ve amaçları yegâne alakaya değer şeyler ise.

Bu sebepten ötürü eşyanın her safi nesnel, dolayısıyla her sanatsal kavranışı, hayatın ve varoluşun gerçek doğasının başka bir dışavurumu, "Hayat nedir?" sorusuna bir başka cevaptır. Her hakiki ve başarılı sanat eseri bu soruyu kendi tarzında sessizce ve vakur bir şekilde cevaplandırır. Fakat bütün sanatlar ***düşünüş***ün soyut ve ağırbaşlı dilini değil, sadece naif ve çocuksu ***sezgi*** dilini konuşurlar; dolayısıyla cevapları kalıcı bir evrensel bilgi değil, gelip geçici bir imgedir.** O nedenle *sezgi* bakımından her sanat eseri, her resim, her heykel, her şiir,

* *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Band II, Kapitel, XXXIV, *Über das innere Wesen der Kunst*.

** (Sanat eserine ve sunduğu cevaplara çok daha derin ve esaslı bakış için bkz. M. Heidegger, *Der Ursprung des Kunstwerkes*.)

tiyatrodaki her sahne bu soruya cevap verir. Müzik de bu soruyu, aslında diğer tüm sanatlardan daha esaslı bir şekilde cevaplar, mutlak doğrudanlıkla anlaşılabilir, ama yine de akıl melekemizin diline çevirisi mümkün olmayan bir dille olduğu için, her türlü hayat ve mevcudiyetin en iç, en derin doğasını dile getirir. Dolayısıyla diğer tüm sanatlar hep birlikte soruyu soranın önünde bir sezgi imgesi ya da sureti tutarlar ve derler ki: "Bak işte; hayat bu!" Verdikleri cevap doğru olabilirse de her zaman tam ve sonuncu değil, ancak geçici bir tatmin sunarlar. Çünkü her zaman ilke-kural yerine sadece bir parça, bir örnek sunarlar, ancak *kavram*ın evrenselliği içerisinde sunulabilecek bütünü değil. Bu yüzden kavram için ve dolayısıyla düşünme için ve soyut olarak bu soruya bir cevap vermek felsefenin işidir, ki işte bu yüzden kalıcı ve bütün zamanlar için tatmin edicidir. Ayrıca burada felsefe ile güzel sanatlar arasındaki ilişkinin neyin üzerine oturduğunu görüyoruz ve buradan hareketle bu ikisine olan kabiliyetin, eğilimi ve ikincil meseleler bakımından farklı olsalar da, hangi ölçüde ve nereye kadar esaslı biçimde aynı olduğunu çıkartabiliriz.

Bu itibarla her sanat eseri bize gerçekten hayatı ve şeyleri, hakikatte nasılsalar öyle (gerçekte oldukları haliyle) göstermeye çalışır; fakat hayat ve hayattaki şeyler nesnel ve öznel olumsallıkların sisi nedeniyle herkes tarafından doğrudan kavranılamaz. Sanat bu sisi dağıtır.

Şairlerin, heykeltıraşların, resim ya da grafik sanatçılarının eserleri genellikle kabul edilmiş derin bir bilgelik hazinesi içerir, bunun tek nedeni şeylerin bizatihi kendilerinin özlerine-doğalarına ait bilgeliğin bunlarda dile gelmesidir. Sözünü ettiğimiz sanatçıların eserleri, şeylerin söylediklerini sadece açıklama ve daha saf tekrarlarla yorumlarlar. Bu yüzden şiir okuyan ya da sanat eseri-

ni izleyen ve düşünen herkes, hiç şüphe yok, kendi kaynaklarından bu bilgeliğin ışığa çıkmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla o sanat eserini ancak kabiliyeti ve kültürü elverdiği nispette anlar, nasıl ki derin bir denizde her denizci iskandilini ipinin uzunluğunun yetişeceği derinliğe kadar gönderirse. Herkes bir resmin önünde, onun konuşup konuşmayacağını, konuşacaksa kendisine ne söyleyeceğini görmek için bekleyerek bir prensin huzurunda durduğu gibi durmalıdır ve prensin huzurunda olduğu gibi kendisi ona hitap etmemelidir, çünkü o zaman ancak kendisini işitecektir.

Bütün bunlardan her türlü bilgeliğin resim veya grafik sanatlarına ilişkin eserlerde kesinlikle içerildiği, ama ancak düşünce halinde (*virtualiter*) veya üzeri örtülü olarak (*implicite*) içerildiği sonucu çıkar. Buna karşılık felsefe aynı bilgeliği gerçek (*actualiter*) ve açık hale (*explicite*) getirmeye çabalar; bu anlamda şarap karşısında üzümler ne ise bu sanatlar karşısında felsefenin durumu da odur. Onun sağlamayı vaat ettiği şey, deyiş yerinde ise, zaten elde edilmiş olan açık bir kazanç, sağlam ve kalıcı bir mülkiyet olacaktır, halbuki sanatın başarılarından ve ürettiği eserlerden elde edilen sadece her zaman yeniden üretilecek olan kazançtır. Fakat bunun için cesaret kırıcı taleplerde, sadece onun eserlerini üretecek olanlar için değil, fakat ondan zevk duyacak olanlar için de gerçekleştirilmesi güç taleplerde bulunur. Bu yüzden onun halka açık yanı küçük kalır, halbuki sanatların bu yanı çok geniştir.

Bir sanat eserinden zevk almak için gerekli olduğunu söylediğimiz seyircinin yukarıda zikredilen işbirliği kısmen, her sanat eserinin ancak hayal gücü aracılığıyla etkili olabileceği gerçeğine dayanır. Bu yüzden sanat eseri düşgücünü harekete geçirmeli, heyecanlandırmalı-

dır, dolayısıyla hayal gücü asla işin dışında tutulamaz ve hareketsiz bırakılamaz. Bu estetik etkinin koşuludur ve dolayısıyla güzel sanatların tümünün temel bir kuralıdır. Fakat buradan sanat eseri aracılığıyla doğrudan duyulara her şeyin değil, fakat sadece hayal gücünü doğru yola sevk etmek için gerekli olan kadarının verilebileceği sonucu çıkar. Bir şey ve aslında nihai şey her zaman atlanmalıdır (geri bırakılmalıdır). Hatta yazar bile okuyucunun düşünmesi için bir şeyi her zaman geri bırakmalıdır, çünkü Voltaire'in gayet haklı olarak söylediği gibi: *Le secret d'être ennuyeux, c'est de tout dire.** Fakat buna ilave olarak sanatta en iyi olan doğrudan duyulara verilmeyecek kadar ruhi-manevi olandır; o seyircinin hayal gücünde doğmalı-uyanmalıdır, her ne kadar bunu sanat eserinin doğurması gerekiyorsa da. Büyük ustaların taslaklarının çok kere tamamlanmış resimlerinden daha etkileyici olmalarının sebebi budur.

Elbette buna bir başka üstünlük katkıda bulunur, o da şudur, bunlar kavrayış anında tek bir darbe ile tamamlanırlar, halbuki bitmiş resim ancak zekice düşünüp taşınma ve sürekli tasarlamanın (iteklediği) sürüp giden çaba ile meydana getirilir, çünkü ilhamın resim tamamlanıncaya kadar devam etmesi mümkün değildir. Temel estetik yasasından hareketle düşündüğümüzde *balmumu figürler*in neden hiçbir zaman estetik etki hâsıl edemediği ve bu yüzden gerçek güzel sanat eserleri olmadıkları da izah edilebilir, her ne kadar tam da onlarda tabiat taklidi en yüksek dereceye ulaşabilirse de. Dolayısıyla heykel renk olmaksızın salt biçim sunar; resim rengi verir, ama biçimin sadece görünüşünü sunar; bu yüzden her ikisi de seyircinin hayal gücüne hitap

* (*Bön ve can sıkıcı olmanın sırrı bizim her şeyi söylememize dayanır.*)

eder. Halbuki balmumu figür her şeyi, biçimi ve rengi aynı zamanda sunar; buradan gerçekliğin görünüşü doğar ve hayal gücü devre dışı kalır. Diğer taraftan *şiir*, aslında sadece hayal gücüne seslenir ve onu sadece sözcüklerle harekete geçirir.

Amaca dair uygun bilgiye sahip olmaksızın sanat araçlarıyla keyfi bir şekilde oynama her sanatta acemiliğin-beceriksizliğin temel ayırt edici özelliğidir. Böyle bir beceriksizlik kendisini hiçbir şeyi taşımayan dayanaklarda, amaçsız (helezoni) sütun başlıklarında, çıkıntılarda ve kötü mimari tasarılarında, berbat müziğin amaçsız gürültüsü eşliğinde anlamsız oyunlar ve figürlerde, çok az ya da hiçbir anlamı olmayan tekerlemeli şiir kafiyelerinde ve benzeri durumlarda gösterir.

Daha önceki bölümden* ve benim sanat hakkındaki genel görüşümden anlaşılmış olmalı ki sanatın amacı dünyanın *idealarının* (Platoncu anlamda, ki *idea* sözcüğü için kabul ettiğim yegâne anlamdır bu) bilgisinin gelişmesine yardım etmektir. Fakat *idealar* esas itibariyle sezgisel, dolayısıyla tam belirlenimleri bakımından tüketilemez bir şeydir. Bu nedenledir ki böyle bir şeyin iletilmesi ancak sezgi yolu üzerinde cereyan edebilir, ki bu sanatın yoludur. Dolayısıyla her kim ki bir *idea*nın kavranışıyla dopdoludur, sanatı iletişiminin aracı olarak seçtiğinde doğru yoldadır. Buna karşılık safi *kavram* tamamen belirlenebilir bir şey, o itibarla tüketilir bir şey, belirli biçimde düşünülmüş bir şeydir, ki bütün içeriğine uygun olarak soğuk ve duygusuz biçimde sözcüklerle iletilebilir. Buna göre, böyle bir şeyi *bir sanat eseri* aracılığıyla iletmeyi arzulamak çok yararsız dolaylı bir yoldur; esasen bu az önce tenkit ettiğim amaç hakkında

* (*Vom Genie*'den (Kapitel XXXI) sonrası).

bilgi sahibi olmaksızın sanat araçlarıyla amaçsızca oynamaya dâhildir. Bu yüzden tasavvuru sadece, belirli kavramlardan kaynaklanmış bir sanat eseri her zaman özgünlükten uzaktır.

Plastik sanatlara ait bir eseri düşünürken veya bir şiiri okurken ya da bir müzik parçasını dinlerken, eğer belirli, sınırlı, soğuk, duygusuz kavramın ışıldadığını görürsek ve neticede sanatın zengin kaynaklarının tümüyle bu eserin nüvesi olan kavram ortaya çıkarsa, dolayısıyla eserin genel tasavvuru sadece bu kavramın açık bir şekilde düşünülmesine dayanıyor ve buna dayanarak onun iletilmesiyle tamamen tükeniyorsa, öfke ve kızgınlık içerisinde ondan nefret ederiz, çünkü aldatılmış olduğumuzu, ilgi ve dikkatimizin istismar edildiğini duyumsarız. Bir sanat eserinin uyandırdığı intibadan-izlenimden ancak üzerine tüm derin düşünme çabamıza karşın bir kavramın açıklığına-belirliliğine indirgeyemediğimiz bir şeyi ardında bırakması halinde bütünüyle tatmin oluruz. Sadece kavramlardan türeyen bu melez kökenin işareti bir sanat eserinin yazarının, daha onun üzerine çalışmaya girişmezden önce, huzura-meydana getirmek istediği şeyi açık sözcüklerle ifade edebilmesidir; çünkü o durumda bütün amacına bu sözcüklerle ulaşması mümkün olurdu. Bu yüzden, günümüzde sık sık teşebbüs edildiğine tanık olduğumuz üzere, Shakespeare veya Goethe'nin bir şiiri, soyut bir hakikate indirgenmeye çalışıldığında, yapılan iş saçma olduğu kadar değersiz bir iştir de. Tabiatıyla sanatçı eserini tertip ve tanzim ederken düşünmelidir, fakat ancak düşünülmezden önce seziş gücüyle *algılanmış* olan *bu* fikir iletildiğinde çağrışım ve uyarım gücüne sahip olur ve böylelikle ölümsüz ve yok edilemez hale gelir.

Dolayısıyla daha önce zikrettiğimiz ressamların taslakları gibi tek darbede vücuda getirilmiş eserin, ilk kavrayışın ilhamı bakımından kusursuz olduğuna ve deyiş yerinde ise bilinçsiz biçimde çizildiğine işaret etmekten geri durmayacağız; tıpkı bütünüyle düşünülmeksizin ve sanki tamamen ilhamla gelen melodi gibi ve son olarak içinde bulunulan anın derin bir şekilde hissedilmiş haleti ruhiyesinin ve çevredeki şeylerin insan ruhu üzerinde bıraktığı izlenimin sanki, ölçü ve uyağı hiçbir zorlama olmaksızın kendiliğinden gerçekleşen sözcüklerle gayrı ihtiyari bir şekilde gürül gürül aktığı kelimenin gerçek anlamında lirik şiir, katışıksız şarkı gibi. Derim ki bütün bunlar araya düşüncenin, düşünüp taşınmanın hiçbir türden karışımının girmediği, kendinden geçiş anının, ilhamın, dehanın özgür içgüdüsünün saf eseri olmanın büyük üstünlüğüne sahiptirler. Bu yüzden bunlar tepeden tırnağa, gerek içerik gerek biçim bakımından zevk ve hoşnutluk vericidir ve oluşturdukları etki yavaş yavaş düşünüp taşınarak meydana getirilmiş en büyük sanat eserlerinin etkisinden, hedefini bulma bakımından daha şaşmazdır.

Bütün bunlarda, sözgelimi büyük tarihsel resimlerde, uzun epik şiirlerde, büyük operalarda vb. düşünme, tasarlama ve ölçüp tartarak seçme önemli bir rol oynar. Anlayış, teknik beceri, bilindik şeyler burada dehanın kavrayışının ve ilhamının bıraktığı boşlukları doldurmalıdır ve her türden gerekli yardımcı çalışma gerçekte yegâne halis ve göz alıcı kısımların harcı olarak (eserin) içinde gizli bulunmalıdır. Bu türden bütün eserlerin, ki bunun tek istisnası çok büyük ustaların (sözgelimi *Hamlet, Faust* ve *Don Juan* operası gibi) en kusursuz şaheserleridir, bunlardan alınan hazzı bir ölçüde sınırlayan yavan ve usandırıcı bir şeyin karışımını kaçınılmaz ola-

rak neden içerdiğini bu izah eder. *Messiad,** *Gerusalemme Liberata,*** hatta *Paradise Lost* ve *Aeneis* bunun kanıtlarıdır ve Horatius şu cüretkâr yorumda bulunur: *Quandoque dormitat bonus Homerus.**** Fakat bunun böyle olması genelde insanın kabiliyet ve istidatlarının sınırlılığının bir sonucudur.

Faydalı sanatların anası zorunluluktur; güzel sanatların anası ise bolluk ve çokluktur. Babalarına gelince ilki anlayışa, ikincisi dehaya sahiptir, ki bizatihi bu sonuncusu da bir tür bolluk, iradenin hizmeti için gerekli olan miktarın ötesinde bilme gücünün bolluğudur.*****

* (*Messiad,* Friedrich Gottlieb Klopstock'un (1724-1803) uzun epik şiiri.)

** (*Gerusalemme Liberatta,* Torquato Tasso'nun (1544-1595) uzun epik şiiri.)

*** (*Büyük Homeros her ne zaman uyuısa* (ben ölürüm). (*Ars Poetica,* 359).)

**** (Düşünürün kullandığı tabirlere yabancı olanların metni daha iyi anlayabilmeleri için dizinin bir sonraki kitabı olan *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*'ye bakmaları önerilir.)

EĞİTİM VE SIRADANLIK*

Zihnimiz öyle bir yapıya sahiptir ki kavramların soyutlama ile *sezgisel kavrayışlar*dan ortaya çıktığı, dolayısıyla bu sonuncusunun varoluş bakımından ilkinden önce geldiği söylenir. Eğer öğrendikleri için kendi tecrübesinden başka bir dayanağı –öğretmeni, kitabı vs.– bulunmayan bir insanın durumunda olduğu gibi gerçekten olan buysa, sezgisel algılayışlarından hangisinin fikirlerinden hangi biri tarafından temsil edildiğini ve hangi birine ait olduğunu pek iyi bilir; o tecrübesinin her iki yönüne de mükemmelen aşinadır ve dolayısıyla başına gelen her şeyi yerli yerince değerlendirir. Buna tabii eğitim tarzı diyebiliriz.

Suni eğitim tarzı bunun karşısında yer alır ve bu, sezgisel kavrayışla dünyaya var olduğu haliyle herhangi kapsamlı bir aşinalık ya da ünsiyet kazanılmazdan evvel başka insanların söylediklerini dinlemeye, okumaya ve öğrenmeye ve böylelikle zihni basmakalıp fikirlerle tıka basa doldurmaya dayanır. Bütün bu fikirleri hâsıl eden sezgisel kavrayışların daha sonra tecrübeyle ortaya çıkacağı söylenir;** fakat o zamana kadar bu genel fikirler yanlış biçimde uygulanacak, insanlar ve şeyler

* *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. XXVIII: *Über Erziehung*'dan derlenmiştir.

** Ya da: Tecrübenin daha sonra bütün bu kavramları sezgisel kavrayışlarla donatacağı varsayılır.

yanlış bir bakış açısından değerlendirilecek ve siz bunları yanlış bir ışıkta görecek ve o şekilde ele alacaksınız. Bu şekilde eğitim yolunu şaşırmış ve dengesini kaybetmiş kafalar imal eder ve bu yüzdendir ki öğrenim ve okumayla geçen uzun bir süreden sonra, gençliğimizde dünyaya kısmen saf budalalar, kısmen başka bir dünyadan gelmiş yaratıklar gibi adım atarız; dolayısıyla kimi zaman asabi bir gerginlik ya da tedirginlik içerisinde oluruz, kimi zaman da kibirli kurumlu bir tavır takınırız. Bunun sebebi zihnimizin hali hazırda yararlanmaya çalıştığımız, fakat neredeyse her zaman yanlış ve anlamsız biçimde tatbik ettiğimiz fikirlerle dolu olmasıdır.

Bu Grekçe υστερον προτερον (*hysteron proteron*, arabayı atın önüne koymak)* deyişinin sonucudur, çünkü önce kavramları-fikirleri sonra sezgisel kavrayışları elde ederek zihnimizin tabii gelişimine tamamen aykırı hareket ediyoruz; çünkü çocuğun kendi ayırt etme melekelerini geliştirmek ve ona kendi kendisine düşünmeyi ve değerlendirmeyi öğretmek yerine öğretmen, onun bütün enerjisini, zihnini başka insanların hazır düşünceleriyle tıka basa doldurmak için kullanmaktadır. Genel fikirlerin yanlış uygulanmasından kaynaklanan hayata dair yanlış görüşlerin, sonradan uzun yılların tecrübesiyle düzeltilmesi gerekmektedir ve nadiren tamamen düzeltilebilmektedir. Eğitim görmemiş insanlar arasında sıkça görülen sağlam sağduyu sahibi insanlara okumuşlar arasında bu kadar az rastlanmasının sebebi işte budur.

***

Bir dünya bilgisi edinmek her türlü eğitimin amacı olarak tarif edilebilir ve söylenmiş olanlardan dünya hakkın-

* (Ya da aslına daha sadık bir çeviriyle: "Öncekiyle sonrakinin veya sebep ile neticenin karışması".)

daki bu bilginin *doğru tarafından başlamasının* eğitimde temel mesele olduğu çıkarılabilir. Fakat işaret edildiği üzere bu öncelikle her bir şeyde *sezgisel kavrayışın* kavramdan, yani onunla ilgili genel fikirden; ayrıca dar ve sınırlı kavramların da geniş kapsamlı kavramlardan önce gelmesi anlamına gelir. Dolayısıyla bu demektir ki bütün eğitim sistemi oluşumları sırasında kavramların katetmiş olması gerektiğini düşündüğümüz adımları takip edecektir.* Fakat her ne zaman bu düzene (yahut aşamalara) sıkı sıkıya bağlı kalınmaz (herhangi birisi atlanır veya terk edilir) ise eğitim eksik ve kusurlu, oluşan fikirler-kavramlar yanlış olacaktır ve sonunda ortaya kişinin tabiatına uygun olarak çarpık bir dünya tasavvuru — neredeyse herkesi uzun bir süre ve çoğu insanı ömrünün sonuna kadar etkisi altında tutan bir tasavvur çıkacaktır. Eğer bir kimse bu açıdan kendi kişiliğini tahlil ederse, olgun bir yaşa erişinceye kadar ve bazı durumlarda tamamen beklenmedik biçimde, oldukça basit yapıya sahip birçok meseleyi doğru ve açık bir şekilde anlayamamış olduğunu görecektir. O zamana kadar bunlar, kişi ister insanlar tarafından suni biçimde, isterse kendi tecrübesiyle doğal olarak eğitilmiş olsun, eğitimin erken dönemlerinde belli bir dersin atlanmış olmasından ötürü, dünya bilgisinde karanlık kalmış olan noktalardı.

Bu yüzden kelimenin tam anlamında tabii bilgi (edinme) yolunun araştırılıp bulunması için girişimde bulunulmalıdır, böylelikle eğitim yöntemli biçimde ona bağlı kalınarak gerçekleşebilir ve çocuklar, çok kere atılıp kazınması neredeyse imkânsız olan yanlış fikirlerle kafalarını doldurmadan, eşya ile ve dünyanın halleriyle tanı-

* (Ya da: Bir kimsenin bütün eğitimi şeylerin kavramlarının birbirlerini *öngördüğü* düzen içerisinde verilecektir.)

şabilirler. Eğer bu yol benimsenmiş olsaydı çocukların anlamlarını ve belirttikleri şeyi açık biçimde anlamaksızın sözcükleri kullanmalarına engel olmak için özel bir özen gösterilmesi gerekirdi. Kural olarak, şeyleri anlamaya çalışmak yerine sözcüklerle tatmin olan ve onları ezbere öğrenen –ki ihtiyaç oluştuğunda güçlükten koruyacak bir sığınak sağlayabilecekleri düşünülür– aşırı tehlikeli eğilim, çocuklarda bile vardır ve bu eğilim ileri yaşlarda varlığını sürdürür ve çoğu eğitimli insanın bilgisini lüzumsuz bir laf kalabalığı haline getirir.

Ne var ki en önemli mesele her zaman insanın fikirlerini sezgisel kavrayışların öncelemesine (ya da fikirlerin gözlemleri takip etmesine) izin vermek olmalıdır ve ne yazık ki genellikle durum bu merkezde olduğu üzere, *tersi* değil; ki bu ayaklarından dünyaya gelen bir çocuğa ya da kafiyesi yazılarak başlanan bir şiire benzetilebilir.

Alışılmış usül, kendilerine ait birkaç özel gözlemde bile bulunmalarına (sezgisel kavrayışlara sahip olmalarına) fırsat verilmeden çocukların zihnine kavramları ve kanaatleri, kelimenin tam anlamında, önyargıları kazımaktır. Böylelikle fikirlerinin, olması gerektiği gibi, kendi hayat tecrübesinden oluşmasına izin vermek yerine, kendisine hazır verilmiş olan fikirler aracılığıyla dünyaya bakmaya ve tecrübe edinmeye başlar.* İnsan kendi başına dünyaya bakarken birçok şey görür ve bunları birçok farklı yönden görür; dolayısıyla sezgiyle kavrayış gücüne dayalı bu öğrenim yöntemi her şey hakkında soyut kavramlara başvuran ve aceleci genellemelerde bulunan yöntem kadar yetersiz ya da aceleci değildir; bu yüz-

* (Kavramları ve yargıları, kendi sezgisel kavrayış ve tecrübelerinden değil, kendisine hazır verilmiş olan fikirlerden billurlaşır.)

den tecrübenin önyargılı fikirleri düzeltmesi uzun bir zaman alacaktır veya belki de hiçbir zaman bu işi başaramayacaktır. Çünkü bir insanın edindiği önyargılı fikirler eşyanın herhangi bir boyutuyla ne zaman çelişiyor görünse, peşinen onun sunduğu kanıtı tek yanlı ya da kısmi olduğu gerekçesiyle reddedecek, hatta ona gözlerini büsbütün kapayacak ve önyargılı fikirleriyle herhangi bir çelişki içerisinde bulunma ihtimalini toptan inkâr edecektir, böylelikle onları daha önce nasılsa o haliyle muhafaza edebilecektir. Dolayısıyla öyle olur ki, çoğu insan bir yanlış fikirler yumağını — kuruntuları, hevesleri, önyargıları, garip merakları, tuhaf tutkuları bütün hayatı boyunca bir yük olarak omuzlarında taşıyıp durur, ki en sonunda bunlar birer fikri sabite haline gelir.

Gerçekten o temel fikirlerini kendi gözlemlerinden ve tecrübelerinden çıkarmayı (dünyaya kendine özgü bakış tarzı geliştirmeyi) asla denememiştir, çünkü her şeyi başka insanlardan hazır yapılı olarak almıştır ve onu –çok sayıda başkalarını da– bu kadar sığ ve yüzeysel yapan şey işte budur. Bu yüzden böyle bir eğitim yöntemi yerine çocukların eğitiminde tabii yollara bağlı kalmaya (bilginin doğal oluşum yoluyla oluşumuna) özel bir özen gösterilmelidir. Sezgisel kavrayış yoluyla kendi kendine görüp anladığının veya her halde kendi gözlemleriyle doğrulayacaklarının dışında, bir çocuğun zihnine hiçbir kavram aşılanmamalı, hiçbir fikir telkin edilmemelidir ve bunun neticesi çocuğun fikirlerinin, az olsun çok olsun önemli değil, temellerinin sağlam ve doğru olması olacaktır.

O zaman şeyleri başkalarının değil, kendi kıstaslarıyla ölçüp değerlendirmesini öğrenecektir ve böylelikle binlerce kuruntu ve önyargıdan kurtulacak ve bunları daha sonra hayat okulunda öğreneceği derslerle orta-

dan kaldırmasına gerek kalmayacaktır. Zihni bundan böyle açık görüşler ve eksiksiz bilgiyle dolacak, tamlığa ve açıklığa aşina hale gelecektir; böylece çocuk kendi yargısına güvenecek ve önyargılardan kurtulacaktır.

Genel olarak çocuklar, dikkatleri hangi yöne yönelmiş olursa olsun, hayatın ne olduğunu aslından öğrenmezden önce suretten öğrenmemelidirler. Bu yüzden ellerine alelaçele *kitaplar ve* sadece kitaplar tutuşturmak yerine, adım adım şeylerin kendileriyle, insan hayatının koşullarıyla tanışmalarına izin verilmelidir. Ayrıca her şeyden evvel onlara, gerçekte nasılsa öyle, dünya hakkında açık ve nesnel bilgi edinmeyi, her zaman fikirlerini doğrudan doğruya gerçek hayattan devşirmeyi ve bu fikirleri gerçek hayatla uyum içerisinde şekillendirmeyi –onları kitaplar, masallar ya da başkalarının söylediklerinden çıkarmayı değil– ve daha sonra bu tür hazır fikirleri gerçek hayatta kullanmayı, bunlardan yararlanmayı öğretmeye özen gösterilmelidir. Eğer böyle değil de diğer türlü olursa neticede kafaları *khimeralarla* dolacak, bazıları şeyler hakkında yanlış bir kavrayışa sahip olacak (gerçekliği yanlış yorumlayacak) ve diğerleri de beyhude yere bu *khimeralara* göre dünyayı yeniden şekillendirmeye kalkışacak ve böylelikle hem teoride hem de uygulamada yanlış yollar tutmuş olacaklardır. Bir çocuğun dünyaya gözlerini açtığı bu ilk yıllarda zihnine, daha sonra önyargılardan başka mahsül vermeyecek olan yanlış fikirlerin tohumlarının ekilmesiyle ne büyük bir zarar verildiği bırakın açıklamayı tasavvur dahi edilemez; dünyadan ve gerçek hayattan aldığımız daha sonraki eğitim o zaman bu erken dönemlerden kalma fikir ve tasavvurları yok etmek için kullanılacaktır. İşte bu yüzdendir ki kendisine en gerekli-lüzumlu olan bilgi dalı hangisidir diye sorulduğunda Antisthenes, Diogenes

Laertius'un anlattığına göre (VI. 7), aşağıdaki cevabı vermişti:

ερωτηθεισ τι των μαθηματον αναγκαιοτατον, εφη, "το κακα απομαθειν." (*erotetheis ti ton mathematon anagkaiotaton, ephe, "to kaka apomathein."*) (Latincesiyle: *Interrogatus quaenam esset disciplina maxime necessaria, Mala, inquit, dediscere*)).*

* (Uğraşılıp elde edilecek en lüzumlu şey nedir diye sorulduğunda, "Kötülüğü öğrenmemek" diye cevap verdi.)

SEÇKİNLİK VE SIRADANLIĞIN İNSAN ÇEHRESİNDEKİ BELİRTİLERİ*

İnsanın içinin dışını yansıtması ve yüzün genel olarak kişilik yapısını dışa vurması açık bir varsayımdır ve dolayısıyla, insanların her fırsatta iyi ya da kötü bir şeyle kendisini seçkin hale getirmiş ya da istisnai bir eser vücuda getirmiş bir insanı *görmek* için, eğer bu imkândan mahrum iseler, her halükârda *onun neye benzediğini* başkalarından işitmek için duydukları kuvvetli arzuyla kendisini dışa vurduğu için emin-güvenilir bir kabuldür. Bu sebepten ötürüdür ki bir taraftan onu bulacaklarını tahmin ettikleri yerlere giderler, diğer taraftan matbuat ve özellikle İngiliz basını onu en ince ayrıntısına kadar ve en çarpıcı biçimde tasvir etmeye çalışır ve hiç vakit kaybetmeden ya bir ressamın ya da bir kabartmacının marifetiyle ve son olarak merakımızı en kâmil manada tatmin eden ve bundan dolayı en yüksek bedelle ödüllendirilen Daguerre'nin icadı fotoğrafla gözlerimizin önüne getirilir.

Aynı biçimde bu kabul herkesin temas ettiği, ilişki kurduğu kimselerin fizyonomisini yoklaması (inceden inceye süzmesi) ve her şeyden evvel özelliklerinden ahlaki ve entelektüel mizacını keşfetmeye çalışmasıyla da günlük hayatta doğrulanır. Bazı bön ve budala kimsele-

* *Parerga und Paralipomena,* Bd. II, Kap. *XXIX: Zur Physiognomik.*

rin ileri sürdüğü gibi, eğer bir insanın dış görünüşünün hiçbir önemi olmasaydı; hatta ruh başka beden başka bir şey ve bu sonuncunun ruhla ilişkisi palto ile insanın kendisi arasındaki ilişki gibi olsaydı, böyle olmazdı ve bu giriş de gereksiz olurdu.

Tersine her insanının çehresi bir hiyerogliftir, ki hiç kuşku yok sırrı çözülüp okunmaya elverişlidir — hatta onun bütün harflerini hazır halde beraberimizde taşırız. Aslında bir insanın çehresi kural olarak dilinden daha ilginç şeyler ele verir, çünkü bütün düşüncelerinin ve özlemlerinin kaydı yahut sicili olması nedeniyle onun yüzü, söyleyip söyleyebileceği her şeyin özetidir. Ayrıca dil bir insanın sadece düşüncelerini ele verir, oysa çehre tabiatın düşüncesini dışa vurur. Dolayısıyla herkesi dikkatli bir şekilde gözlemlemek zahmete değer bir uğraştır; herkesle konuşmak böyle bir zahmete değmese bile. Her insan teki tabiatın müstesna bir düşüncesi olarak gözlemlenmeye değerdir; bu güzellik için daha da fazla böyledir, çünkü güzellik tabiatın daha yüksek ve daha genel bir tasavvurudur: Güzellik onun bir tür hakkındaki düşüncesidir. Güzellik tarafından bu sebepten ötürü böylesine tutsak alınırız. O tabiatın temel ve asli düşüncesidir; halbuki fert ikincil bir düşünce, bir çıkarımdır.

Kendi özel hayatlarında insanlar her zaman bir insanın *göründüğü gibi olduğu* ilkesini düstur edinirler; fakat bu ilkeyi uygulamada güçlükle karşılaşılır. Uygulama kabiliyeti kısmen doğuştan kısmen tecrübe ile kazanılır; fakat hiç kimse onu tam olarak anlayamaz, çünkü bu hususta en tecrübeli olanlar bile yanılabilirler. Ama yine de yanıltan çehre değildir, fakat olmayan şeyi okurken yanılan bizlerizdir. Çehrenin sırrının çözülmesi (hiyeroglifin okunması) kesinlikle büyük ve güç bir sanattır. İlke-

leri asla *in abstracto* öğrenilemez. İlk şartı insana *tamamen nesnel bir açı*dan bakılması gereğidir, ki uygulaması hiçbir şekilde kolay bir şey değildir. Sözgelimi tiksinti veya hoşlanma, yahut korku veya umudun en küçük bir emaresi belirir belirmez ya da gözlem konusu üzerinde bıraktığımız izlenime dair bir düşünce kırıntısı ortaya çıkar çıkmaz —sözün kısası öznel niteliğe sahip herhangi bir şey oluşur oluşmaz, sırrını (yahut şifresini) çözmeye çalıştığımız harfler karışır ve değişir. Bir dilin sesi ancak onu anlayan kimse tarafından işitilir; çünkü bir kimse işaretin anlamını düşünürken işaretin kendisine dikkat etmez; benzer şekilde bir insanın fizyonomisi de ancak ona henüz yabancı olan —bir başka söyleyişle sık sık görüşerek yahut konuşarak söz konusu kimsenin çehresine aşinalık kazanmamış kimse tarafından görülür (anlamı kestirilir). Dolayısıyla bir çehre hakkında tamamen nesnel bir izlenim veren ve şifresinin çözümünü mümkün kılan kelimenin tam anlamında ilk bakıştır. Bir koku, bir rayiha bizi ancak onu ilk algıladığımızda etkiler ve hakiki tadı veren ilk şarap şişesidir. Benzer şekilde bir yüzü ancak ilk kez gördüğümüzde üzerimizde tam bir etki bırakır. Dolayısıyla bir kimse ilk izlenimine dikkatle bakmalı ve onu kayıt etmelidir, hatta eğer söz konusu kimse kişisel bir öneme sahipse onu yazıya geçirmelidir — tabii ki fizyonomi duygusuna güvenebiliyorsa. Daha sonraki tanışma ve ilişkilerle bu izlenim kaybolur gider, fakat gelecekte bir gün doğrulanacaktır.

Bu arada bu ilk izlenimin kural olarak aşırı derecede tatsız ya da nahoş olduğunu kendimizden saklamayalım: Fakat çehrelerin çoğu ne kadar da sefildir! Güzel, biçimli, sevimli ve entelektüel olanların –yani çok çok az ve istisnai olanların– dışında yeni bir çehrenin esas itibariyle duyarlı bir kimsede sarsıntıya benzer bir duygu

uyandıracağına inanıyorum; çünkü bu nahoş izlenim yeni ve şaşırtıcı bir birleşim içerisinde kendisini belli eder.*

Doğrusunu söylemek gerekirse kural olarak bu *üzüntü verici bir görüntü*dür. Öyle kimseler vardır ki çehrelerine –hayvanlardakine benzer sınırlı bir akıl seviyesi gibi– masum bayağılığın ve kişilik düşüklüğünün damgası vuruludur, öyle ki insan nasıl olup da böyle bir çehreyle toplum içerisine çıkabildiklerine ve bir maske takmayı tercih etmediklerine şaşırır. Hatta öyle çehreler vardır ki tek bir bakış insanda kirlenme hissi uyandırır. Elbette, eğer bu ayrıcalıklı konumlarıyla yalnızlığı araştırıyor ve "yeni çehreler görmenin" acı verici duygusundan bütünüyle kurtulmak istiyorlarsa, böyle bir ayrıcalığa sahip olan insanları kimse bu yüzden ayıplayamaz. Bunun *metafizik* izahı her bir kişinin bireyselliğinin tam da düzeltilip doğrultulmaya çalışılan şey olduğu düşüncesine dayanır.

Diğer taraftan eğer herhangi birisi *psikolojik* açıklama ile tatmin olacaksa, bütün hayatları boyunca kafaları küçük, önemsiz, adi, bayağı ve sefil düşüncelerin, kaba, bencil, kıskanç, günahkâr ve garazkâr arzuların dışında herhangi bir şeyi nadiren barındırmış olan kimselerde ne tür fizyonomi bulabileceğini kendi kendisine sorsun. Bu düşünce ve arzuların her biri var oldukları süre boyunca çehreye damgasını vurur (izini bırakır); bütün bu işaretler, sık sık vuku bulan tekrarlarla, sonuçta deyim yerindeyse kırışık ve lekelere dönüşmüştür. Dolayısıyla insanların çoğunun görünümü öyledir ki ilk gördüğümüzde bizi sarsıp irkiltir ve böyle çehrelere ancak zaman içerisinde yavaş yavaş alışırız — bir başka ifadeyle

* (Ya da: Bu izlenim nahoş unsurların yeni ve şaşırtıcı bir birleşimini sunar.)

bu izlenime artık ondan etkilenmeyecek kadar kayıtsız hale geliriz.

Fakat baskın çehre ifadesinin sayısız gelip geçici ve karakteristik büzülme ve kıvrılma ile şekillenmesi, aynı zamanda entelektüel insanların yüzlerinin ancak zaman içerisinde yavaş yavaş biçimlenmesinin de nedenidir ve gerçekten de en yüce ifadelerine ancak yaşlılık dönemlerinde ulaşırlar, buna karşılık gençliklerindeki portreleri sadece bunun ilk izlerini gösterir. Diğer taraftan ilk görüşte ortaya çıkan sarsıntı hakkında az önce söylenmiş olanlar yukarıdaki açıklama, yani bir çehrenin tam ve doğru izlenimini, ancak ilk görüşte bıraktığı ilkesiyle örtüşür. Dolayısıyla tamamen doğru ve nesnel bir izlenim elde etmek için söz konusu kimse ile, hangi türden olursa olsun hiçbir ilişki ya da münasebet içerisinde olmamalıyız, hatta eğer mümkünse onunla konuşmamalıyız bile. Çünkü sohbet insanı bir ölçüde dostane bir eğilime sürükler ve bizi belli bir uyuma, karşılıklı, öznel bir ilişkiye sokar, ki nesnel bir görüş elde etmemizi derhal engeller.* Ayrıca herkes ya saygı ya da dostluk elde etmeye çalıştığı için gözlenmekte olan bir insan, gerçek niyetini gizlemek için derhal her türlü yola ve sanata başvuracaktır ve takındığı tavırlar, ikiyüzlülükler ve dalkavukluklarla kafamızı karıştıracaktır; o kadar ki kısa zamanda ilk izlenimin bize açıkça göstermiş olduğu şeyi artık göremez hale geliriz.

Kimi zaman "çoğu insan daha ileri tanışıklıkla elde edilir" denildiğini duyarız, fakat söylenmesi gereken şudur, daha ileri tanışıklıkla tersine "elimizden kaçarlar" (bizi aldatırlar). Ne var ki bu kötü özellikler daha sonraları kendilerini gösterme fırsatı bulduklarında, elde etti-

* (Ya da: Sezgimizin nesnel doğası üzerinde bozucu etki meydana getirir.)

ğimiz ilk izlenim genellikle doğrulanır ve onur kırıcı biçimde intikamını alır. Kimi zaman "daha ileri bir tanışıklık" dostça olmayan hisler doğurur, bu durumda onunla insanların herhangi bir şey elde ettiği görülmez.

Daha ileri bir tanışıklığın görünürdeki üstünlüğünün bir diğer sebebi, ilk görünümü bizi iten insanın, onunla sohbete başlar başlamaz bize artık gerçek varlığını ve kişiliğini değil, fakat eğitimini — bir başka söyleyişle, gerçekte tabiaten ne olduğunu değil, fakat insanlığın ortak servetinden kendisine mal ettiğini göstermesidir. Söylediklerinin dörtte üçü kendisine ait değildir, dışarıdan kazanılmıştır; o kadar ki çoğu zaman böylesine insanca konuşan bir *minotaurus*u* dinlerken şaşırmaktan kendimizi alamayız. "Daha da ileri bir tanışıklık"ta çehresinin vaat ettiği "vahşilik" kendisini "bütün ihtişamıyla gözler önüne serecektir". Dolayısıyla kendisine keskin bir fizyonomi duygusu bahşedilmiş insan daha ileri bir tanışıklıktan önce gelen ve dolayısıyla daha gerçek ve katışıksız olan bu sese ve onun söylediklerine titizlikle dikkat etmelidir. Çünkü bir insanın çehresi onun *ne olduğunu* tam olarak dışa vurur ve bu eğer bizi yanıltırsa hatayı başka bir şeyde değil kendimizde aramalıyız.

Diğer taraftan bir insanın sözleri sadece onun düşündüklerini, çoğunlukla sadece onun öğrenmiş olduklarını ifade eder ya da bu sadece sözümona düşündükleri de olabilir. Ayrıca onunla konuştuğumuzda, hatta sadece başkalarının onunla konuşmasını işittiğimizde, dikkatimiz onun gerçek fizyonomisinden uzaklaşır; çünkü böylelikle esaslı olarak bize verilen şey temelde yatan cevherdir ve biz onu gözardı ederiz ve bütün dikkatimizi sa-

* (Minos boğası: Gövdesi insan başı boğa şeklinde tasavvur edilen hayali canavar.)

dece onun pathognomisine,* sohbet esnasında çehresinin oyununa veririz. Ne var ki bu iyi taraf üste çıkacak şekilde düzenlenir.

Sokrates kabiliyetlerini sınaması için kendisine takdim edilen gence "Konuş ki seni görebileyim" dediği zaman ("görmek"le sadece "işitme"nin kastedilmediği doğru olarak kabul edilirse), ancak konuşurken bir insanın çehresinin ve özellikle gözlerinin canlandığı ve zihinsel melekelerinin ve kabiliyetlerinin iz ya da işaretlerini çehresinde bıraktığı doğru olduğu kadarıyla haklıydı: O zaman onun zekâsının derecesini ve kapasitesini şimdilik kestirecek bir konumdayızdır, ki bu durumda Sokrates'in hedefi kesinlikle buydu. Fakat diğer taraftan, öncelikle bu kuralın bir insanın daha derinde yatan *ahlaki* nitelikleri için geçerli olmadığına işaret etmek gerekir; ikinci olarak bir insanın konuşurken çehresinin daha açık gelişimiyle *nesnel* bir görüş açısından elde edilen şey *öznel* bir perspektiften gerisin geri kaybedilir, çünkü bizimle derhal girdiği kişisel ilişki, meydana getirdiği yüzeysel bir büyülenmeyle tarafsız-önyargısız-gözlemcileri bizlerden uzaklaştırır.** Dolayısıyla bu son bakış açısından şöyle demek daha doğru olabilir: "Konuşma ki seni görebileyim".

Çünkü bir insanın fizyonomisinin saf ve temel kavrayışına ulaşmak için onun yalnız ve kendi halinde iken gözlenmesi gerekir. Bir başkasıyla ne türden olursa olsun bir birliktelik ve sohbet onun üzerine kendisine ait olmayan ve çoğu zaman kendi yararına olan bir yansıma düşürür; çünkü o böylelikle kendisini yücelten bir etki ve tepki durumu içerisindedir. Fakat tam tersine eğer o

* (Physio-gnomie : Doğabilgisi ≈ Patho-gnomie : Belirti-araz-bilgisi. Gr. *gignoskein*, bilmek, *gnome*, bilgi.)

** (Ya da: Bizi tarafsız önyargısız bir konumda bırakmaz.)

kendi başına ise ve kendi düşünce ve duygularının derinliklerine gömülmüş ise ancak o zaman mutlak manada ve bütünüyle ***kendisi*** olur. Fizyonomi bakımından keskin ve derinlere nüfuz edici bir göze sahip herhangi birisi bir bakışta onun bütün varlığının genel karakterini kavrayabilir. Çünkü onun yüzü kendi başına ele alınıp değerlendirildiğinde bütün düşüncelerinin ve özlemlerinin temel ipucunu (mührünü), geleceğinin *arrêt irrévocable*ini* verir, ki onun bilincine ancak yalnız kaldığında varır.**

Bundan dolayı fizyonomi bilimi (yahut yüzden kişiliği okuma sanatı) insanlık bilgisinin en başta gelen araçlarından biridir: İkiyüzlülük yahut riyakârlığın sanatları fizyonominin menziline erişemez, pathognomi ve taklitçiliğin eşiğinde kalır.*** İşte bu yüzden bir insanın fizyonomisinin yalnızken ve kendi düşünceleri ile baş başa iken ve sohbete girişilmezden evvel, incelenmesini tavsiye ediyorum; bunun nedeni kısmen, ancak o zaman fizyonomisinin saf ve basit haliyle görülebilmesidir, çünkü sohbet halinde iken pathognomi davetsiz bir misafir olarak derhal dahil olur ve o zaman elde ettiği riyakârlık sanatlarına başvurur ve kısmen de kişisel ilişkinin, en önemsiz çeşidinin bile, bizi önyargılı hale getirmesi ve neticede yargımızda karışıklık çıkarmasıdır.

Genel olarak fizyonomi incelenirken bir şeye daha dikkat edilmeli: Bir insanın zihinsel melekelerini-kabiliyetlerini keşfetmek ahlaki kişiliğini keşfetmekten çok da-

* (Geri döndürülemez buyruk.)

** (Ya da: Olacağı şeyin ve bilincine bütünüyle, ancak yalnız kaldığında vardığı şeyin *arrêt irrévocable*ini verir.)

*** (Ya da: Bir insanın çehresinin şekli-şemali ikiyüzlülüğün sanatlarının fayda vermediği yegâne sahadır, çünkü bu sanatların hükmü taklitçiliğe akraba olan çehrenin oyununa yetişir ancak.)

ha kolaydır. Zihinsel melekeler-kabiliyetler daha çok dışa dönüktür (veya daha çok dışa aksederler). Bunlar sadece çehrede ve çehrenin özelliklerinde değil, aynı zamanda, ne kadar küçük ya da önemsiz olursa olsun, bir kimsenin yürüyüşünde, hatta her hareketinde kendilerini belli ederler. Belki de bir mankafa, bir budala ile bir dâhi arasındaki fark arkadan bile ayırt edilebilir. Beceriksizlik ve sakarlık bir mankafanın her hareketinin ayırt edici özelliğidir; bönlük yahut budalalık yüzündeki her kıvrıma damgasını-alametini vurmuştur, dâhi ve düşünür bir tabiat için de benzer özellikler geçerlidir. Dolayısıyla La Bruyère'in yorumu vardığı sonuç bakımından yerindedir: *"Il n'y a rien de si délié, de si simple, et de si imperceptible où il n'y entrent des manières, qui nous décèlent: Un sot ni n'entre, ni ne sort, ni ne s'assied, ni ne se lève, ni ne se tait, ni n'est sur ses jambes, comme un homme d'esprit."**

Sırası gelmişken işaret etmek gerekir, bu, Helvétius'a göre sıradan insanların sahip olduğu, dâhileri tanıma ve onların yolundan çekilme güdüsünü, *instinct sur et prompt*u açıklar. Bu şu gerçekte açıklamasını bulur: Beyin ne kadar büyük ve gelişkin ve ona göre omurga ve sinirler ne kadar ince ise, zekâ da o denli büyüktür, ama sadece zekâ değil, aynı zamanda bütün uzuvların esnekliği (hareket kabiliyeti) ve hassasiyeti de (o denli büyüktür); çünkü beyin onlara çok daha doğrudan ve kararlı biçimde hükmeder; dolayısıyla her şey daha fazla tek bir ipliğe bağlıdır, ki onun her hareketi amacını kesin biçimde açığa vurur. Bu şuna benzer, hatta doğrudan doğ-

* (Yaklaşık olarak: "Bizim hareket tarzımızda hiçbir önemsiz, basit veya algılanamaz şey yoktur ki araya girip bizi ele vermesin: Bir budala hiçbir biçimde akıllı bir adam gibi hareket edemez, herhangi bir yere girip çıkmaz, oturup kalkmaz, diline sahip çıkmaz.")

ruya onunla bağlantılıdır, bir hayvan gelişkinlik derecesi bakımından ne kadar yüksek ise (ya da gelişkinlik skalasında ne kadar yüksek bir yer işgal ediyorsa) tek bir darbeyle (ya da yara ile) yaralanarak o kadar kolay öldürülebilir. Sözgelimi kurbağaları alın: Akılsız oldukları kadar hareketleri bakımından da kaba, sakar, hantaldırlar ve aynı zamanda hayattan o kadar zor yüz çevirirler (yahut hayat söz konusu olduğunda o kadar da inatçıdırlar). Bu durum küçük bir beyinle birlikte oldukça kalın bir omurgaya ve sinirlere sahip olmalarıyla açıklanır. Fakat yürüyüş ve kolların hareketi esas olarak beynin işlevleridir; çünkü uzuvlar hareketlerini, hatta en küçük değişimlerini bile omurilik sinirleri aracılığıyla beyinden alırlar ve tam da bu sebepten ötürü seçime bağlı-istençli hareketler yorar bizi.

Bu yorgunluk-bitkinlik hissi, tıpkı acı hissi gibi, beyinde duyumsanır, çoğumuzun zannettiği gibi uzuvlarda değil, bu sebepten ötürüdür ki hareket uyku getirir; diğer taraftan beynin ateşlemediği hareketler, bir başka deyişle, organik hayatın, kalbin ve ciğerlerin gayrı ihtiyari hareketleri, yorgunluğa, bitkinliğe yol açmaksızın biteviye devam eder: Ve düşünce gibi hareket de beynin bir işlevi olduğundan etkinliğin ayırt edici özelliği kişinin doğasına göre her ikisinde de aynı derecede dışa vurulur. Ahmak kimseler, mankenler (ağaçtan yapılma insan figürleri) gibi hareket ederler, halbuki zeki kimselerin her eklemi ince ve zariftir, kendisini belli eder.

Ne var ki entelektüel nitelikler jest ve hareketlere göre yüzde, alnın biçim ve genişliğinde, çehredeki kıvrımların büzülmesi ve hareketinde ve özellikle gözlerde çok daha kolay ayırt edilirler: Bütün renk ve tonlarıyla, domuzun küçük, sönük, uykulu gözlerinden, bir dehanın ışık saçan, pırıltılı gözlerine kadar. *Sağduyulu ve ihtiyat-*

lı birisinin görünüşü, hatta en iyi türü bile, *dehanın* görünüşünden ayrılır, çünkü birincisi iradeye boyun eğmenin, ikincisi ise ondan özgür olmanın damgasını taşır.

Dolayısıyla Squarzafichi'nin Petrarca'nın hayatıyla ilgili, bir çağdaşından, Joseph Brivius'dan naklen anlattığı anekdota inanabiliriz —Petrarca bir gün Visconti'nin sarayında iken ve bir sürü adam ve saray erkânı arasında, Galeazzo Visconti henüz bir çocuk olan ve daha sonra birinci Milano Dükü olacak oğlundan, orada hazır bulunanlardan *en akıllı adamı* bulup seçmesini ister. Çocuk kalabalığa bir süre bakıp her birini ayrı ayrı süzdükten sonra, kalabalığın hayran bakışları arasında, Petrarca'nın elinden tutup onu babasına götürür. Çünkü tabiat insanlar arasındaki bu imtiyazlıya (mümtaz kimseye) vakarının-asaletinin damgasını o kadar açık bir şekilde vurmuştur ki onu bir çocuk bile ayırt edebilir. Bu yüzden akıllı, basiretli yurttaşlarıma, eğer bir daha sıradan bir kimseyi büyük bir dâhi diye ilan etmek isterlerse, bunun için Hegel gibi, tabiatın, yüzüne en anlaşılır harflerle ve kolayca okunabilecek bir yazıyla "*sıradan kimse*" damgasını bastığı biraheneci kılıklı birisini seçmemelerini öneririm.

Fakat entelektüel nitelikler için söz konusu olan, insanların ahlaki karakteri için geçerli değildir; onun fizyonomisi çok daha güç algılanır, çünkü metafizik bir niteliğe sahip olduğundan daha derinlerde kökleşmiştir ve her ne kadar ahlaki karakterin *mizaç* ile, organizma ile irtibatı var ise de, zekâ için söz konusu olduğu gibi, onun yapısının belirli bölümleriyle doğrudan bağlantılı olduğu söylenemez. Dolayısıyla insanlar genellikle haz ve tatmin duydukları bir şey olarak aleni zekâ gösterileri yaparken ve zekâlarını önüne çıkan her fırsatta sergilemeye çalışırlarken, ahlaki nitelikler öyle kolay kolay gün ışı-

ğına çıkmaz, hatta insanların çoğu onları bilerek gizlemeyi tercih eder ve uzun yılların tatbikatı bu nitelikleri gizlemede onları becerikli hale getirmiştir.

Bu arada yukarıda açıkladığım gibi, uğursuz düşünceler ve değersiz çabalar çehrenin üzerine maskelerini, özellikle gözlere izlerini bırakırlar. Dolayısıyla fizyonomi ile değerlendirirken, bir insanın asla ölümsüz bir eser vücuda getiremeyeceğine kolaylıkla hükmedebiliriz, ama asla bir suç işlemeyeceğine güvence verip kefil olamayız.

GÜRÜLTÜYÜ KANIKSAMA NEYİN BELİRTİSİDİR?*

Kant, *"yaşamsal güçler"* üzerine bir kitapçık yazdı; fakat ben onlar üzerine bir ağıt yazmak istiyorum, çünkü onların vurma, çakma, dövme, atma, savurma biçiminde savurganca ve lüzumsuzca kullanımı bütün hayatımı günlük bir işkenceye çevirdi. Şüphesiz buna gülecek insanlar –hem de çok sayıda– vardır, çünkü gürültüye karşı duyarlı değillerdir; ne var ki muhakemeye, düşünmeye, şiire ya da sanata, sözün kısası her türden zihinsel-düşünsel izlenime duyarsız olan tam da bu insanlardır: Beyin dokularının çok küt ve kaba niteliğine mal edilmesi gereken bir gerçektir bu. Diğer taraftan neredeyse bütün büyük yazarların yaşamöykülerinde ya da kişisel ifadelerinin kayıtlı olduğu her yerde gürültünün entelektüel insanlara tattırdığı acıya dair şikâyetlere rastlarım. Sözgelimi Kant, Goethe, Lichtenberg, Jean Paul buna örnek olarak gösterilebilir ve aslında konudan söz açılmadığı durumda bunun tek nedeni buna sıra gelmemiş veya fırsat düşmemiş olmasıdır.

Ele aldığımız konuyu şu şekilde açıklamak isterim: Eğer büyük bir elmas küçük küçük parçalar halinde kesilse, derhal bütün olarak sahip olduğu değeri kaybeder veya bir ordu küçük birliklere parçalansa veya bölünse

* *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. XXX: *Über Lärm und Geräusch.*

bütün gücünü kaybeder; tıpkı bunun gibi büyük bir zihin dışarıdan müdaheleye maruz kalmasıyla, rahatsız edilmesiyle, dikkatinin dağıtılmasıyla ya da ilgisinin başka bir yöne çevrilmesiyle birlikte, sıradan bir zihne göre sahip olduğu üstünlük ve ayrıcalığı kaybeder; çünkü onun üstünlüğü, tıpkı iç bükey bir aynanın üzerine düşen ışığın tüm ışınlarını yoğunlaştırması gibi bütün gücünü tek bir noktaya ve konuya yoğunlaştırmasını gerektirir. Gürültünün sebebiyet verdiği sekte ya da fasıla bu yoğunlaşmayı engeller.

Bu sebepten ötürüdür ki kalburüstü kafaların çoğu, hangi türden olursa olsun rahatsızlık verici her şeyden, birdenbire araya girip düşüncelerini dağıttığı için her zaman nefret etmişlerdir. Ayrıca her şeyden evvel gürültüden ileri gelen keskin ve şiddetli kesintiden usanmış ve sürekli şikâyetçi olmuşlardır. Sıradan insanlar bu tür bir şeyi pek dikkate almazlar. Bütün Avrupa uluslarının en zeki olanı *"never interrupt!"** düsturunu on birinci emir olarak kabul etmiştir. Fakat gürültü bütün müdahale (kesintiye uğratma) biçimlerinin en nüfuz edici olanıdır; çünkü gürültü sadece bizim düşüncelerimizi kesintiye uğratmaz, fakat onları dağıtır da. Ne var ki kesintiye uğratılacak bir şeyin olmadığı durumda doğal olarak gürültü de bu denli özel biçimde hissedilmeyecektir.

Kimi zaman önemsiz, fakat ardı arkası kesilmeyen bir gürültü onun tam olarak ayırdına varmazdan evvel beni bir süre azap içinde bırakır ve rahatsız eder. Hissettiğim tek şey düşünmenin giderek daha zahmetli ve yorucu hale geldiğidir — sanki ayaklarım bağlı olduğu halde yürümeye çalışıyormuşum gibi. Sonunda olup bitenin farkına varırım.

* ("Asla Müdahale Etme!" yahut "Kesintiye Uğratma!" diye özetlenebilir.)

Şimdi *cins*ten *türe* geçmek gerekirse, bir kasabanın dar sokaklarında çınlayan kırbaç şaklamaları bütün gürültülerin en affedilmez ve en utandırıcı olanıdır — gerçek manada cehennemi bir azaptır bu. Onu huzur ve sükûn içerisindeki bir hayatı imkânsız hale getirdiği için mahkûm ediyorum. İnsanlığın budalalığı ve düşüncesizliği hakkında başka hiçbir şey bu kırbaç şakırtılarına hoşgörü kadar açık bir fikir vermez bana. Beyni felç eden, her türlü derin düşünüşü bölüp dağıtan ve düşünceyi katleden bu ani ve keskin şaklama, kafasında bir fikre benzer herhangi bir şeye sahip olan herkese iliklerine kadar hissettiği bir acı verir. Dolayısıyla her şaklama ne kadar önemsiz olursa olsun kafasını herhangi bir şeye vermiş yüzlerce insanı ister istemez rahatsız eder; düşünürde ise onun etkisi çok daha elim ve fecidir; tıpkı kafayı bedenden koparan celladın baltası gibi gürültü de onun düşüncelerini bölüp dağıtır. Ne kadar keskin olursa olsun hiçbir ses bu uğursuz kırbaç şaklamaları kadar beyni böylesine harap etmez; kamçı darbesinin ışığını tam beyninizde hissedersiniz, ki duyarlı bir bitkiyi (*mimosa pudica*) nasıl etkilerse beyne de aynı şekilde ve uzunlukça aynı zaman zarfında etki eder.

Kutsal fayda öğretisine gereken bütün saygıyı göstermeme karşın, toprak ya da gübre yığınını kaldıran bir adamın –yarım saatlik bir süre içerisinde kasabayı bir uçtan bir uca katederken birbiri ardına– yaklaşık on bin insanın kafasında filizlenmek üzere olan düşünceleri daha henüz tomurcuk halinde iken katletme hakkını ya da ayrıcalığını nereden aldığını anlayamam.

Örs-çekiç darbeleri, köpeklerin havlamaları, çocukların zırlamaları korkunç olmasına korkunçtur, ama düşüncenin gerçek katili bir kırbaç şaklamasıdır sadece. Bir insanın düşünmek için ara sıra bulabileceği her uy-

gun anı katletmektir onun amacı. Eğer bir hayvanı bütün gürültülerin bu en affedilmez en tahammül edilmez olanını çıkarmadan sürmenin başka bir yolu olmamış olsaydı belki hoş görülebilirdi. Fakat bu lanetli ve uğursuz kırbaç şakırtıları sadece gereksiz değil yararsızdır da. Onun at üzerinde zihinsel olarak meydana getirmeye çalıştığı etki, gerekli gereksiz kullanım nedeniyle hayvanın alışmasından ötürü körelir ve etkisizleşir ve hayvan artık onunla adımlarını hızlandırmaz olur. Bu, yolcu almak için en yavaş haliyle sürülürken boş bir arabadan gelen ardı arkası kesilmeyen kırbaç şaklamalarında özellikle dikkat çekicidir. Eğer atına kırbaçla hafifçe dokunsa daha fazla etkili olurdu. Ne ki ata sürekli şaklatarak kamçının varlığını hatırlatmanın mutlaka gerekli olduğunu varsaysak bile, gürültünün yüzde birini yapan bir kamçı bunun için yeterli olacaktır. İşitme ve görme bakımından hayvanların en küçük, en sönük belirtilere, hatta çoğu zaman bizim algılayamadığımız şeylere bile duyarlı oldukları iyi bilinir. Eğitimli köpekler ve kanarya kuşları bunun şaşırtıcı örneklerini sunarlar.

Dolayısıyla bu kamçı şakırtılarının tamamen keyfi bir şey olarak; hatta kafalarıyla çalışanlara kollarıyla çalışanlar tarafından yapılmış küstahça bir müdafaa olarak kabul edilmesi gerekir. Bir kasabada böyle bir küstahlığa tahammül edilmesi, bir barbarlık ve adaletsizlik örneğidir, hele mesele her kırbacın ucunda bir düğüm bulunmasını zorunlu hale getirecek bir polis denetimiyle çok daha kolay halledilebilecekken, bu daha da fazla böyledir.

Üzerlerindeki insanların kafalarıyla çalıştıklarına ayaktakımının dikkatinin çekilmesinde bir zarar yoktur, çünkü sokaktaki adam için, hangi türden olursa olsun kafa işi tahammül edilmez bir azap ve işkencedir. Kalabalık

bir kasabanın dar sokaklarında boş yük veya binek arabasıyla dolaşan ve her birkaç adımda bir gücü yetebildiğine bir buçuk iki metrelik kırbacını şaklatan bir adam, arada bir derhal indirilip beş hakiki değnek atılmayı hak eder. Dünyanın bütün hukukçularıyla birlikte dünyadaki bütün yardımseverler bedeni cezanın topyekûn ortadan kaldırılması amacıyla nedenler ileri sürmek, bahaneler üretmek için bir araya gelseler, beni asla aksine ikna edemezlerdi.

Fakat daha da kötü olan bir şeyi yeteri kadar sıklıkla görebiliriz. Sözünü ettiğim atları olmaksızın yalnız başına sokaklarda yürüyen ve hiç ara vermeksizin kamçısını şaklatıp duran iki tekerlekli yük arabası sürücüsü. Demek ki bu adam affedilemez hoşgörü neticesinde kamçısına bu denli alışmıştır!

Günümüzde her yerde insan hayal edilemeyecek kadar büyük bir özenle bedeni ve bedeninin ihtiyaçları peşinde koşmaktadır; saygı şöyle dursun hiçbir şekilde en küçük bir nezaket ya da himaye görmeyecek tek şey düşünen kafa mıdır?

Araba sürücüleri, hamallar, ulaklar ve benzerleri insanlar arasındaki yük hayvanlarıdır; muhakkak ki bunlara adaletle, sabırla, şefkatle ve merhametle davranılmalı; fakat keyfi gürültü yaparak insan soyunun daha yüksek çabalarının önüne çıkılmasına (set çekilmesine) izin verilmemeli. Doğrusu bilmek isterdim kimbilir bu kırbaç şaklamalarıyla kaç büyük ve muhteşem düşünce dünyayı terk etmektedir? Yetkim olsaydı hiç vakit kaybetmeden bu sürücülerin kafalarında bir kırbaç şaklamasıyla kırbaçlanma arasında çözülmesi imkânsız bir *nexus idearum** oluştururdum.

* (Düşünceler çağrışımı.)

Umut edelim ki daha akıllı ve ince hislere sahip uluslar bu konuda ön ayak olurlar ve Almanlar da önlerindeki misalin zorlamasıyla aynı adımı atmaya ikna edilirler.* Bu arada Thomas Hood'un onlar hakkında söylediklerine kulak verin (*Up the Rhine*): *"Müzisyen bir millet için bu zamana kadar karşılaştıklarım arasında en gürültücü olanlardır onlar."* Onların böyle olmalarının nedeni başka insanlardan daha fazla gürültü yapmaya düşkün olmaları değil, fakat kalın kafalılıklarından kaynaklanan bönlükleri ve duyarsızlıklarıdır; onlar okurken ya da düşünürken rahatsız edilmezler, çünkü zaten düşünmezler; sadece tütün içerler ki bunu, düşünmenin yerine koymuşlardır. Gereksiz gürültüye, sözgelimi aşırı derecede terbiyesiz ve bayağı bir şey olan kapıların çarpılmasına genel hoşgörü insanın her yerde karşılaştığı düşünce sefaletinin ve kütlüğünün en açık delilidir. Almanya'da sanki gürültü yüzünden hiç kimsenin düşünmemesi tasarlanmış gibidir — birini zikretmek gerekirse, sebepsiz yere çalınıp duran davullar yeterli olmalı.

Nihayetinde bu bölümde ele alınan edebiyat söz konusu olduğu kadarıyla tavsiye edebileceğim tek bir eser var, fakat harikulade bir eser: Sözünü ettiğim ünlü ressam Bronzino tarafından *terzo rimo* ile yazılmış *"De' Romori: A Messer Luca Martini"* başlıklı şiirsel bir mektup. Küçük bir İtalyan kasabasındaki türlü gürültülerin ürettiği işkence ve azabı gerektiği gibi ve eğlendirici biçimde tasvir etmektedir. Mektup traji-komik bir üslupla yazılmıştır ve *Opere burlesche del Berni, Aretino ed altri*, cilt. II. s. 258'de bulunabilir, yayım yeri ve tarihi galiba Utrecht, 1771 olmalıdır.

* Aralık 1858 tarihli *Bekanntmachung des Münchener Thierschutzvereinse* (Münih Hayvanları Koruma Cemiyeti İlanı'na) göre Nuremberg'de lüzumsuz kırbaçlama ve kırbaç şaklamaları kesinlikle yasaklanmıştır.

Her hayvan, özellikle insan, var olmak ve bu dünyada varlığını sürdürmek için iradesi ile aklı arasında belli bir uyum ve nispete (uygunluk) gereksinim duyar. Bu uyum ve nispet tabiaten ne kadar tam ve doğru ise, onun için bu dünyada karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelmek ve hayatta kalmak da o kadar kolay, güvenli ve hoş olur. Aynı zamanda bu doğru noktaya ancak yaklaşık olarak erişilmiş olsa bile bu onu yıkım ve felaketten korumaya yetecektir. Dolayısıyla az önce sözü edilen nispetin tamlık ve uygunluğunun sınırları belli bir alan dahilinde değişim gösterir. Bu çerçeve içerisinde olağan nispet yahut orantı aşağıdaki gibidir: Aklın amacı iradenin adımlarına ışık tutmak ve kılavuzluk yapmak olduğundan iradenin iç gücü ne kadar şiddetli, coşkun, atılgan ve heyecanlı ise (ya da iradeyi içeriden harekete geçiren güç, coşku ve heyecan ne kadar büyük ise), ona ait olan akıl da o denli kusursuz ve açık olmalıdır; öyle ki iradenin ateşli çabaları, heyecanın parıltısı ve duyguların şiddet ve yoğunluğu bir insanı yoldan çıkaramayacak ya da düşünüp değerlendirme konusu yapmadığı, yahut yanlış olan veya kendisini yıkıma uğratacak şeyleri yapmaya sürüklemeyecektir; nitekim güçlü bir irade çok zayıf bir zihin ile birleştiğinde durum kaçınılmaz olarak böyle olacaktır.

Diğer taraftan, miskin uyuşuk bir mizaç, bir başka söyleyişle, zayıf ve güçsüz bir irade yetersiz akılla uyu-

şabilir ve onunla idare edebilir; ılımlı bir irade ancak ılımlı bir akıl talep eder. Genel olarak irade ile akıl arasında her türlü orantısızlık –bir başka ifade ile, sözünü ettiğim olağan uyumdan biri veya diğeri aleyhine herhangi bir sapma– bir insanı er geç mutsuz eder ve aynı şey orantısızlık tersine döndüğünde de meydana gelir. Zihnin olağanüstü bir güç ve üstünlük derecesine doğru gelişimi, böylelikle dengenin her bakımdan iradenin aleyhine bozulması –ki gerçek dehanın özünü oluşturan bir durumdur bu– sadece gereksiz bir fazlalık değil, fakat gerçekte hayatın ihtiyaç ve amaçları için de bir engeldir.

Bu şu demektir: Gençlikte nesnel dünyayı kavramak noktasında aşırı bir enerji ve ona eşlik eden dipdiri bir hayal gücü ve çok az bir tecrübe, aklı abartılı fikirlere duyarlı hale getirir ve hatta *khimeraların* tuzağına düşürür ve bu çok kere tuhaf hatta garip bir kişilikle neticelenir. Daha sonraki yıllarda ise, bu zihin durumu artık varlığını sürdüremeyip tecrübenin öğrettiklerine yenik düştüğünde, deha kendisini günlük hayatın dünyasında ya da hayatın alışılmış uğraşları noktasında asla o kadar rahat hissetmez ve sıradan akla sahip bir insanın rahatlığıyla hareket etmez (o dünyanın içinde yer almaz); kuvvetle muhtemeldir ki ilginç hatalar yapar. Çünkü sıradan bir kafa kendi dar fikirler dünyasında ve eşyayı kendince algılama tarzıyla o kadar kusursuz biçimde rahattır ki, hiç kimse onu bu dairenin içerisinde denetim altında tutamaz; yetenekleri her zaman asli amaçlarına, yani iradenin hizmetini gözetip yerine getirmeye sadık kalır; dolayısıyla kendisini sağa sola yalpalamaksızın ve asla onun ötesine geçmeksizin bu amaca adar. Diğer taraftan, ifade ettiğim üzere, deha aslında bir *monstrum per excessum*dur;* nasıl ki bunun tam tersi sert, ateşli, ha-

raretli ve akılsız insan, beyinsiz vahşi, bir *monstrum per dejectum*** ise.

* * *

Sıradan sözcüğü neden bir küçümseme ya da bir hakaret ifadesidir? Neden "sıradan olmayan" sözcüğü "olağanüstü", "mümtaz", "seçkin" gibi takdir ifadelerini içinde barındırır? Neden sıradan olan her şey alçak ve bayağıdır?

Asli anlamında *sıradan* sözcüğü tüm türe özgü ve bütün tür için ortak olan şey anlamına gelir; bir başka söyleyişle türün doğuştan sahip olduğu şey demektir. Bundan dolayı genel olarak insan türününkilerden başka ve daha fazla niteliklere sahip olmayan bir insan *sıradan insan*dır. "Sıradan (yahut vasat) insan" (Fr. *homme du commun*) çok daha yumuşak bir ifadedir ve daha çok zihinsel nitelikleri ifade etmek için kullanılır, "bayağı (alelade) kimse" ifadesi ise daha çok ahlaki bir anlamda.

Türünün milyonlarca benzerinden fazla ve farklı hiçbir şeyi olmayan bir varlık ne tür bir değere sahip olabilir? Milyonlar? Evet, tabiatın bitip tükenmez kaynağından (çıkan hava kabarcıkları gibi) ardı arkası kesilmeksizin *secula seculorum**** vücuda getirdiği sınırsız, sonsuz sayıda varlıklar; örsünün etrafında uçuşan maden cürufları ile demirci nasıl ise, tabiat da bu milyonlar bahsinde o kadar cömert davranır.

Dolayısıyla türüne ait olanlardan başka niteliklere sahip olmayan bir varlığın, türle sınırlı ve türce koşullanmış olandan başka bir hayata dair talepte bulunmaması belli ki ancak doğru olabilir.

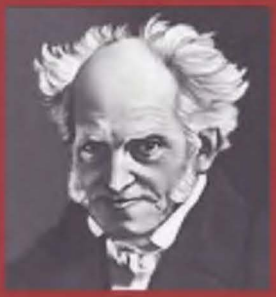
* (Zenginlik-kusursuzluk nedeniyle bozukluklar.)
** (Yoksunluk-kusur nedeniyle bozukluklar.)
*** (Birbiri ardına yüzyıllar boyunca.)

Hayvanlar sadece türe ait ayırt edici özelliğe sahipken bireysel bir karaktere sahip olmanın sadece insanın payına düştüğünü değişik vesilelerle daha önce açıklamıştım.* Bununla beraber çoğu insanda gerçekte çok çok az bireysel bir karakter vardır ve neredeyse hepsinin belli gruplar halinde sınıflanması mümkündür. *Ce sont des espèces.*** Onların arzuları ve düşünceleri tıpkı yüzleri gibi bütün türünkiler — ve her halükârda mensup oldukları sınıfınınkiler gibidir ve bu yüzden önemsiz, kaale alınmaya değmez, ortak bir tabiata sahiptir ve binlerle ifade edilebilecek miktarda mevcuttur. Ayrıca kural olarak, onların söyleyecekleri ve yapacakları şeyi önceden neredeyse tam olarak söylemek mümkündür: Onların kendilerine özgü alametifarikaları yoktur: Onlar tıpkı seri imalat mamulleri gibidirler.

Şu halde onların tabiatları türün doğası içerisinde kaybolmuş ise eğer, varlıklarının veya hayatlarının da böyle olması gerekmez mi? Sıradanlığın laneti insanı hayvanların derecesine indirger, çünkü onun tabiatı ve hayatı sadece türünkiyle karışmıştır (içiçe geçmiştir). Söylemeye bile gerek yok ki tabiatı icabı ulu, muhteşem veya soylu olan herhangi bir şey, bayağı ve ucuz olanı ifade-işaret etmek için, yaygın olarak kullanılması nedeniyle zikrettiğim tabirden — yani *sıradan* sözcüğünden daha iyisinin bulunamayacağı bir dünyada, hayatını yalnız başına sürer.

* *Grund pr. der Ethik*, s. 48; *Die Welt als Wille und Vorstellung*, C. i. s. 338.

** (Onlar türlerdir.)

Günümüzde her yerde insan, müthiş bir özenle, bedeninin ve bedensel ihtiyaçlarının peşinde koşmaktadır. Saygı şöyle dursun, en küçük bir nezaket ya da himaye görmeyecek tek şey, düşünen kafa mıdır?

Hiçbir makam, mevki, soy sop farkı yoktur ki, kafalarını sadece bellerinin hizmetinde kullananlarla, "Hayır! Kafa bunun için kullanılamayacak kadar değerlidir, o sadece kendi bilgisinin hizmetinde kullanılmalıdır!" diyecek cesarete sahip olanları birbirinden ayıran derin uçurum kadar büyük olsun.

Böyle az bulunan insanlar, bu dünyanın olağanüstü ve çok çeşitli manzaralarını keyifle izleyip düşünerek, aklın bunları ister sanat ister edebiyat olarak yeniden üretmeye çalışması gerektiğine inanırlar. Onlar dünyanın gerçek soyluları, hakiki asilzadeleridir. Diğerleri köleler ve ırgatlardır.

A. Schopenhauer

ISBN 978-975-468-668-5
9 789754 686685
SAY YAYINLARI

SAY
7 TL

online satış:
www.saykitap.com